

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

ПЕТЕР ХАНДКЕ И ДЕЛИКТ МИШЉЕЊА У КУЛТУРАЛНОМ СИСТЕМУ ЗАПАДА

САЖЕТАК: Аутор разматра какав однос је успостављала западна културна јавност према Петеру Хандкеу од како је немачки писац почео да излаже своје личне погледе на догађаје везане за крвави распад СФР Југославије и за ставове западних држава и медија, почев од 1991. па до данас. Том приликом је манифестована крајње проблематична појава да западно јавно мњење није могло да прихвати Хандкеово право на различитост него је настојало да санкционише његово понашање (организовани напади у медијима, одузимање већ додељених награда, јавно вређање и исмевање, оспоравање целог његовог дела и његове личности и сл.). Такво понашање у потпуности угрожава елементарна права човека на слободу мишљења и говора, па се у јавни живот Запаода уводи својеврсни деликт за који се сматрало да је у европском политичко-либералном систему одавно превазиђен и у потпуности елиминисан.

Овакве појаве нетолерантности имају веома дубоке корене, па аутор закључује да осим свог Светлог лика (демократија, дијалог, слобода, једнакост, братство, изградња међународног мира и међусобног личног разумевања и сл.) Европа и даље чува свој Тамни лик, који је везује за тоталитарна искушења, те за њену мрачну империјалну и колонијалну прошлост. Та два лика су чврсто срасла, па се уместо Светлог лика Европе умеју манифестовати нетрпеливост, агресивност, потреба за дисциплиновањем појединаца и сл. То је утолико погубније по дигнитет декларисаних европских вредности јер Хандке у својим књигама о југословенској политичкој кризи и о ратовима на тим просторима током деведесетих година XX века, није исписивао чисто политичке анализе. У својим

путописима он је уметничким поступцима и изворним песничким духом посматрао свет кроз који је путовао, па је догађаје тумачио у складу с таквом уметничком перцепцијом. Поразно је по свет европских вредности таква свест о потреби за санкционисањем уметничког чина. То значи да она друга, Тамна Европа, која је довела до великих светских ратова (Наполеонова освајања, Први и Други светски рат, као и актуелни, глобалистички Трећи светски рат који мора остати прикривен), јесте увек присутна, те да спремна вреба тренутак када ће слободније моћи да испољи своје мрачне страсти.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Европа, Запад, поезија, песник, прозаист, деликт, мишљење, слобода, културални систем, капитализам, империјализам, глобализам

Један је Петер Хандке.

По много чему сасвим особен и препознатљив, он такав није постао захваљујући само језичко-стилским финесима, тематско-мотивској сугестивности, те особеном осећању књижевне форме него и захваљујући префињеној осетљивости за естетске и етичке аспекте стваралачког чина, за приказ свеколике сложености друштвеног и политичког поретка, те за разматрање смисаоних нијанси човековог живота. Захваљујући таквим квалитетима, његово књижевно дело око себе ствара особену ауру сачињену од естетских, духовних и моралних честица на које се књижевно дело никако не сме редуковати, али од којих књижевно дело у великој, чак највећој мери живи. Писац, наиме, од такве осетљивости преузима живу супстанцу стварности: тај се процес збива помоћу најнежнијих крвних и капиларних веза стваралачке свести и целокупног света, а то подразумева преузимање свега што чини живот јединственим и непоновљивим чудом. Захваљујући таквом особеном, а по својој природи несумњиво мистичком доживљају света и живота, Хандке је спонтано градио импресивне облике своје књижевне особености и оригиналности.

Деликџ мишљења

Петер Хандке представља својеврсни случај не само у немачкој него и свеколикој западној, европској, па тиме и светској култури. Тај случај је настао тако што се један истински уметник речи усудио да помисли, па уз то и да реализује, својеврсни суд части на којем окрутна политичка стварност крајем XX и почетком XXI века треба да одговара пред лицем не јуристичког суда и правде него пред судом и правдом коју успоставља истинска

уметност, тј. уметност заснована колико на идеалистичком, метафизичком заносу толико и на реалистичком, емпиријском осећању живота. Рекло би се да је Хандке покушао да оствари нешто немогуће, али каква је уопште уметност која не би покушала управо то, да буде реализација нечег немогућег, заносног, утопијског? Насупрот томе испоставља се језички јад и беда који тек неким ситним појединостима наликује на истинску уметност, а по свему битном представља управо пуку реализацију онакве рационалности какву намеће политичка реалност коју истинска људска душевност и естетика хуманитета не желе и не могу да прихвате као пожељно стање живота? Побуна против суве рационалности од које се једино може умрети, а за коју се никако не може живети, таква побуна је једино могуће стање истинског хуманитета и одговарајуће естетске езгистенције. Другим речима, човек нашег доба суочен је са таквом рационалношћу западног света који би радо себе прогласио за најбољи од свих светова, али се ипак суздржава јер зна да још увек има много људи који добро памте и још боље знају колико је прокламовано таквих егоцентричних и самозаљубљених произвођача великих илузија током историје људскога рода, па су се пре или касније те илузије јасно показале као трулеж, прах и пепео. Да је постала реалност тај порив за проглашењем западног света за најбољи од свих светова, јасно је, својевремено, показао Френсис Фукујама када је крај историје везао управо за чин успостављања политичког поретка неолибераалног капитализма, при чему је остатак света проглашен за „ђубриште историје”, на којем је примена свих нехуманих поступака према људима, нацијама и државама, чак и према животној средини, постала нешто сасвим извесно.¹

Својим књижевним делом, Хандке је покушао нешто готово немогуће: да остане у домену чисте уметности, али да са те повла-

---

¹ У тексту „Крај историје” (објављеном у часопису *The National Interest*, лето 1989), који је произвео значајне ефекте у различитим сферама политичке мисли и на различитим географским просторима, Френсис Фукујама је анализирао разне идеолошко-политичке облике који опонирају политичком и економском либерализму Запада, па закључује да „тријумф Запада или западне идеје, пре свега се огледа у исцрпљености свих доступних и систематично развијаних алтернатива”, те „да се темељни принципи друштвено-политичке организације нису суштински изменили након 1806. године”, да „многи ратови и револуције су након тога вођени у име идеологија које су тврдиле да су развијеније од либерализма. Но, све их је демаскирала сама историја. У међувремену, ове идеологије су ипак успеле да прошире светом универзалну хомогену државу, и тако омогуће њен утицај на свеопшти карактер међународних односа”. Уз те процесе Фукујама констатује да „највећи део Трећег света и даље остаје на ђубришту историје”, где ће „доста дуго бити поље бројних сукоба” (Френсис Фукујама, „Крај историје”, *Трећи њиројрам*, бр. 84, I, зима 1990, стр. 141 и 157). Тачно је да су неке алтернативе либерализму демаскиране, али је тачно и то да је демаскиран и сами либерализам.

шћене позиције обави неопходне санитарне мере које ће показати где се појавила прљавштина, а где чистота овога света. Тако се феномен ангажмана и ангажоване књижевности појавио тамо где није било никакве почетне намере да се обави такав подухват. Тај спој немогућих супротности по много чему подсећа на заносе студентске омладине из крупних потреса 1968. године, обележене једном великом објавом страсне противуречности: „Будимо реални, тражимо немогуће!” Таква противуречност била је у самом корену почетне, младалачке страсти коју је млади писац Хандке изрекао 1966. године, оптужујући старију генерацију великих немачких писаца (тзв. „Група 47”²: Гинтер Грас, Хајнрих Бел, Уве Јонсон и др.) за неплодност у језичкој и критичкој валоризацији стварности.² Он сам је временом изградио поетику којом је покушао да обједини како сензитивност за разноврсне специфичности језика тако и отвореност према проблематичној и трауматичној стварности.³ И једно и друго, и одсуство креативног језичког заноса и укоченост пред одвећ моћним искуством света, могло се сматрати последицом тешког искуства кроз које је прошла нацистичка и постнацистичка Немачка. Хандке је, међутим, желео да иде даље и дубље од онога што се бићима с ратним траумама чинило прихватљивим и допуштеним, па је његов поетички кредо постао израз отворености како за језичке ширине тако и за тематске дубине. Тај кредо одредио је природу његовог дела какво се обликовало након младалачког романа *Сирџиљенови* (1966), а већ од краја шездесетих година XX века, са кратким романима какви су *Голманов сѝрах од ѝенала* (1969), *Крајко ѝисмо за дуѝо расѝјајање* (1971), *Безжелезна несрећа* (1972)⁴ и др., овај писац покушава немогућ спој како истра-

² О томе како је изгледао тај скуп у Принстону (САД), те како је Хандке после више деценија оцењивао значај сукоба који се тада манифестовао, видети Малте Хервиг, *Мајсѝор свиѝања: Пеѝтер Хандке, биоѝрафија*, превела Мерал Тарар Тутуш, Лагуна, Београд 2021, стр. 135–138.

³ У свом тексту „Како је Петер Хандке постао Петер Хандке” Мило Дор је посведочио како се на путу авионом, преко Париза, упознао са младим Хандкеом, те како је у Принстону, у САД, на чувеном јавном састанку немачке књижевне „Групе 47”, подржао младога, гневнога писца да слободније искаже своју љутњу и свој бес на наративну неубедљивост старијих немачких писаца: „Хандке је изгледао веома бесно. Све што је до сада чуо је срање, изјавио је љутито, све сама описна књижевност. [...] Зашто то говорите мени?”, одговори му поспано Дор. „Реците то другима. Овде је све демократски.” И млади литерата устаде и јави се за реч. „Све је ово срање!”, повика и поче бесно да напада све што је до тада читано...” Потом је аутор додао да је тај „спектакуларни наступ створио од њега Петера Хандкеа, каквог раније није било. Новине су напokon добиле један књижевни скандал и могле су да га експлоатишу до миле воље, а Петер Хандке је постао књижевна тема дана.” (Мило Дор, *На ѝоѝрешном колеосеку*, превео Златко Красић, Просвета – Књижевна заједница, Београд – Нови Сад 1991, стр. 20–21).

⁴ Првобитно је српски превод овог романа, у Дечјим новинама из Горњег Милановца, изашао 1983. под насловом *Ужас ѝразнине*, али уз напомену пре-

живања језика којим се сведочи о стварности тако и анализа саме стварности начињене најчешће из неких необичних углова посматрања, оних који сведоче о могућностима зачудних, косих погледа на свет, а пре свега поглед на човеков унутрашњи свет који се манифестује у спољашњем свету унутрашњег света.⁵ Кад говори о неком предметном свету, Хандке редовно говори уз помоћ различитих облика посредовања језичких форми, актуелизацијом разних аспеката стварности и многих чулних форми у којима се стварност испољава, па тако све до бескраја многих огледала у којима видимо свет, а у њима смо суочени са некаквим другим огледалима постављеним насупрот самом себи и насупрот чулном апарату којим опажамо свет.

Оваква Хандкеова особеност и оригиналност је, задуго, била извор посебних естетских задовољстава, па је писац стекао углед који се чинио непомерив и неспоран.⁶ Ипак, током релативно дугог процеса од средине шездесетих до почетка деведесетих година XX века, он је сопственом особенешћу починио неопростив грех, па је доживео фронтални, чеони судар са доминантним, официјелним облицима мишљења западног културалног система, те је почео да бива јавно жигосан и оглашаван за проблематичну, неподношљиву особу, недостојну оних естетских оцена које се у круговима ваљаних познавалаца књижевности и културе за њега обично везују. Тако, после свих релативно мањих, махом чисто књижевних и поетичких провокација које је чинио претресајући (мало)грађански поредак вредности, Хандке се деведесетих година XX века

водиоца Жарка Радаковића: „Наслов дела, који у оригиналу гласи *Wunschloses Unglück, Безжељна несрећа*. Издавач га је, међутим, из својих разлога, преиначио у *Ужас њразнине*.” Готово четири деценије касније, 2020, у Лагуни из Београда, исти роман, са истим преводиоцем, изашао је под насловом *Несрећа без жеља*, а без икакве преводиоачеве напомене.

⁵ Ово призивање наслова Хандкеове песничке књиге *Унутрашњи свет сјољашњеј свејта унутрашњеј свејта* (1969) Мило Дор је, наиме, поменути својим текстом покушао да укаже на унутарње противуречности младога Хандкеа, али је при том демонстрирао и противуречности сопственог разумевања света и књижевности. Тако је остало сведочанство које говори о извесним, условним међусобним симпатијама Дора и Хандкеа, али и очигледним напетостима које су међу њима постојале. У таквим односима је Дора посебно понео људски, упечатљиви кратки роман *Безжељна несрећа* или *Нежељена несрећа*, у којем је препознао „књигу испуњену истинитим животом”, а тиме је Хандке „пронашао пут до природног, непосредног језика” (нав. дело, стр. 25).

⁶ Хервиг констатује да је већ „почетком седамдесетих година Хандке био на врхунцу свог успеха, скоро сваки његов наслов завршава на листама бестселера”, да успешно зарађује, али при таквом стицају околности писац ипак гради специфично, властито правило понашања: „Новац за Хандкеа јесте важан, али он никада није похлепан. Ускоро ће усвојити навику да на доделама награда прими само признање, а да новчани део награде проследи онима којима је он потребнији.” (Малте Хервиг, нав. дело, стр.151–153).

коначно нашао у пољу недвосмислене проблематичности која је мало кога остављала равнодушним. Чудовишну реакцију официјелних установа и одговарајућег аудиторијума западних култура нису изазвала насумњиво занимљива и провокативна Хандкеова дела као што су *Леворука жена* (1976), *Сјори њоврайак кући* (1979), *Поруке њланине Сени Викџоар* (1980), *Дејшња њовести* (1980), *Кроз села* (1981), *Понављање* (1986), *Појодне једној њисца* (1989), *Још једанџуџ за Тукидига* (1989) и др., него је прави пакао настао кад је овај водећи немачки писац започео са системском опсервацијом балканских прилика и неприлика насталих при крвавом растурању СФР Југославије током деведесетих година XX века. Тако су настале Хандкеове књиге *Ојрошџај сањара од деветџе земље* (1991), *Зимско џуџовање до река Дунава, Саве, Мораве и Дрине* (1996), *Летџњи догаџак Зимском џуџовању* (1996), *Пиџајуџи у сузама* (2000), *Око Великој џирибунала* (2003), *Табласи Дајмијела* (2006), *Кукавице из Велике Хоче* (2009) и *Прича о Драџољубу Милановиџу* (2011), а реакције западног јавног мњења, те нарочито официјелних заступника политичке и културалне моћи, превазилазиле су свеукупни реални повод који је писац јавности испоставио.⁷

После ових књига у рецепцији Хандкеовог дела на Западу ништа више неће бити исто. Ако је стотинак година раније Јован Дучић са дивљењем упирао очи српске културе ка Западу говорећи – у есеју „Споменик Војиславу” (1902) – да је то „велики и умни Запад”, те да бити „чист Западник [...] није мала врлина”⁸, сада се, баш у случају Петера Хандкеа, показује како Запад више није ни велик ни уман, а да све више постаје опасан и деструктиван, наизглед рационалан и хуман, али у дубини свога бића темељно нихилистички оријентисан: у таквим околностима бити некри-

⁷ Објашњавајући политички случај са Југославијом и њеним распадом, укључујући и случај Слободана Милошевића, Хандке је упозорио на значај језика и на његове интимне реакције у односу на језик којим се мислило, говорило, оптуживало и судило на Западу, а кривац је у једном тренутку постао само и једино председник Србије Слободан Милошевић. У листу *Зидојче цајџунџ* Хандке је 31. маја 2006. објавио следећи запис: „Језик ме је одвео на пут, језик такозваног света који је знао истину о том ’кољачу’ и ’несумњиво’ кривом ’диктатору’ коме се и његова смрт приписује као кривица зато што се ’искрао пред пресудом, без сумње доживотно’ – запитао сам се: зашто је уопште потребан суд који би га прогласио кривим? Такав језик ме је навео на мој мини-говор у Пожаревцу – у првој и последњој линији такав језик, не лојалност Слободану Милошевиџу, него лојалност једном другом језику који није новинарски и није владајући. Проширимо отвор. Нека рупа никада више не буде загушена гадним или отрованим речима. Напоље, зли дуси. Напустите коначно језик. Научимо уметност питања, путујмо у сонорну земљу, у име Југославије, у име неке друге Европе. Живела Европа. Живела Југославија.” (Видети: Малте Хервиг, нав. дело, стр. 237).

⁸ Јован Дучић, „Споменик Војиславу”, у: Јован Дучић, *Моји саџуџници*, Сабрана дјела књ. IV, Свјетлост, Сарајево 1969, стр. 241.

тички Западник постаје израз опасне интелектуалне слабости и етичке мане. Не кажем, притом, да на другим странама света постоје нека упоришта којима би частан човек могао безрезервно да поклони своје поверење, него кажем само то да се критичко, сумњичаво око мора непрестано држати будним и отвореним кад говоримо о Европи, Западу, па и било којем другом делу света. Величина Петера Хандкеа јесте, између осталог, управо у томе што он своје естетско и етичко око држи вазда будним и отвореним. У посткомунистичким конфликтима на тлу СФР Југославије нема лепше похвале за позицију српског народа од чињенице да управо такав, критички осетљив и опрезан, али и декларативно одрешит и јасан писац какав је Петер Хандке, има пуно разумевања за Србе, за њихову потребу да бране заједничку државу и спремност да се обаве, ако је могуће – мирни преговори и часни договори, али ако је немогуће – Срби неће побећи са попршта. Многи људи који не умеју да сагледају вредност човекове слободе, неће имати разумевања за позицију српског народа, али они који знају шта је слобода и спремни су да се за њу животом заложу – таквога поштовања ће свакако имати.

Петер Хандке је све то добро разумео: један је Хандке, али он вреди за хиљаде и хиљаде хиљада јер је не само сјајан писац него и частан човек!

Када се у пуној мери исказала проблематичност Хандкеовог специфичног оглашавања, почели су се испољавати низови јавних гестова официјелних културалних институција и њихових заступника који су покушали на различите начине да оспоре и доведу у питање Хандкеов не само публицистички и политички него чак и списатељски кредибилитет. После помног загледања у посткомунистичку трагедију простора некадашње СФР Југославије, Хандке је написао читав низ изузетно занимљивих књига које јасно показују да се његов дар обновио и почео да проговара са додатном снагом и уверљивошћу. Тако се нижу дела као што су *Дон Хуан* (2004), *Јуче, на њују* (2005), *Моравска ноћ* (2008), *Велики њад* (2011), *Дрући мач* (2020) и др., али је у многим културним установама на демократском, либералном Западу био организован очевидни бојкот Петера Хандкеа.⁹ Тај бојкот је радикално поделио пре свега

---

⁹ Малте Хервиг констатује да још за време пишчеве младости „ненаклоност између Хандкеа и његових савременика базира се на узајамности” (нав. дело, стр. 153), али је све до почетка деведесетих година XX века то одсуство симпатија почивало махом на замеркама писцу због његових књижевних, естетских и етичких провокација. Тек после назначеног времена идиосинкразија, чак и отворено гађење према Хандкеу добило је озбиљне политичке, етнофобичне, културалне и књижевне облике везане за потребу да се обави жесток обрачун са Србима и са њиховом жељом да се изборе за некакве своје политичке, националне,

Немачку, али и целокупну западноевропску културну јавност, а таква подељеност се, нажалост, умела преломити и преко српске културне сцене. Приметно је, тако, да је Хандке добио нека одиста значајна признања управо у овом периоду његове политичке и грађанске прокажености, а међу тим признањима су неки почасни докторати (Универзитет у Клагенфурту 2002; Универзитет у Салцбургу 2003), као и књижевне награде као што су, између осталих: „Томас Ман” (2008), „Франц Кафка” (2009), Ибзенова награда (2014), Нестројева позоришна награда (2018), те коначно Нобелова награда (2019). Том низу високих похвала треба придружити и она признања која су дошла са српског културног простора: Златни кључ Смедерева (1998), Браћа Карић (2000), Златни крст светог кнеза Лазара (2009), „Момо Капор” (2012), Посебна плакета 50. Дивовог пролећа (2013), Беловодска розета (2015), „Милован Видаковић” (2017), „Иво Андрић” (Вишеград, 2021), избор за иностраног члана АНУРС (2008), иностраног члана САНУ (2012), почасног грађананина Београда (2015), почасног члана Удружења књижевника Српске (2019), почасног члана Матице српске (2020), а затим и Орден Његоша (2008), Орден Карађорђеове звезде првог степена (2020), Орден Републике Српске (2021) и др.

Приликом саме објаве вести, а поготово приликом чина уручења тих награда Петеру Хандкеу, веома често су настајале многе напете и непријатне ситуације које јасно сведоче како иза таквих јавних акција и протеста стоје нимало наивне пропагандне организације чији циљеви ударају у саме темеље слободног грађанског друштва, захтевајући да се деликт мишљења угради у јавни живот и политички поредак Европске уније. Да ова констатација није никаква фантазмагорија довољно јасно сведочи чињеница да је сакро-санктном учињена (свакако нетачна) одлука Хашког трибунала да је у Сребреници почињен геноцид (а не, као што би се рационално и аргументовано једино могло закључити: тежак и неопростив ратни злочин), те да је то постао обавезујући став у западним правно-политичким системима који за другачију тврдњу предвиђају чак и примену санкција. Ми, који смо прошли период комунистичке идеолошке крутости овакво понашање јасно можемо именовати онако како и треба, а то је да се оваквим системом одлука уводи вербални деликт као несумњива чињеница западних демократских, политичких заједница. Преостаје још само то да се институција вербалног деликта јасно, без недоумица, угради у правни систем Европске уније, па ће скандал постати коначно заокружен. На случају Петера Хандкеа у великој мери се прелама

економске и културалне интересе. Судбина Петера Хандкеа и српског народа тако се изузетно чврсто и разгранато свезала.

овакво одлучивање: хоће ли у Европској унији бити етаблиран појам вербалног деликта и деликта мишљења или ће демократски свет ипак одбити да се повинује процесу бирократизације и дисциплиновања слободне мисли и речи. Уколико западни свет и Европска унија буду спремни да суспендују права слободног, критичког и аргументованог мишљења, они ће изгубити сваки хуманистички, а тиме и политички кредибилитет. У том случају показаће се колико је Хандке био у праву и колико је, на уметнички релевантан начин, и то на време, упозорио Европу и западни свет да су кренули потпуно погрешним путем.

Управо је одлука Нобеловог комитета симболично и означила победу пишчеве креативне снаге над грађанским конформизмом и одвратним налогом да начело тзв. политичке коректности, тачније политичке послушности пред нејаким бирократским апаратом буде изнад елементарне људске слободе и сваког облика књижевне, уметничке и научне креативности. Том налогу је Петер Хандке рекао одлучно „не”, а тај одговор треба схватити као једну врсту плебисцита којим је овај писац изговорио своју реч у име свих људи који једино могу пристати да живе по слободним, стваралачким, а никако не по административним, бирократским начелима. Због тога случај Петера Хандкеа није тек некакав изоловани, појединачни, чак приватни догађај него је чин од најопштије, европске и светске важности.

Крајњи сукоби за гуџо расијање

Нескладност између Хандкеових изазова и реакција западног јавног мњења била је сигуран знак да је писац погодио у саму неуралгичну тачку у којој се пресецају многи тајни, скривени интереси који би морали и даље да остану невидљиви, како би центри империјалне моћи могли несметано да креирају кризна жаришта широм света, да мирно доврше своја паклена недела и да их, притом, нико не позове на одговорност. На одговорност их је, међутим, изузетно нежно и ефектно, прозвао писац какав је Петер Хандке, а та је прозивка постала грех који се у западним политичким, идеолошким и културалним установама једноставно не прашта. Ту негде треба потражити корене новоустановљеног деликта мишљења и писања, деликта који се у културалном систему Запада, у епоси глобализма, све више постаје очигледна чињеница. Демократски кодекс као да постаје проблематичан, па милости више нема ни за писце, ни за песнике, ни за уметнике, ни за научнике, ни за кога ко би се усудио на креацију вишега реда и на одговорност пред инстанцама изнад правног и политичког поретка.

Својим поетичким програмом и естетским ставом, Хандке је у књижевности одувек био и остао својеврсни *enfant terrible*, али је овај писац, пре свега својим деликтом мишљења, постао носилац једне огромне, неподношљиве мисије: његова уметност сведочења о свету претворила се у естетски облик са крајње неугодним ефектом демаскирања планетарних центара политичке, економске, медијске и војне моћи који се бескрупулозно поигравају, деконструју и уништавају многе мале народе и државе, одређене као идеалне жртве свеукупног система који почива на односима моћи и надмоћи, насиља и наднасиља, лаже и паралаже. Хандке је тако постао неподношљива чињеница јавног живота Запада јер је био и остао посвећени, нежни, пажљиви, а надасве уметнички релевантни сведок о томе како функционише систем империјалне, неоколонијалне моћи и како читав културални и медијски систем тих скривених империја даје све од себе да се то релевантно сведочење у целини одбаци и препусти потпуној медијској тишини и тами.

Могло би се наводити много примера који о том стању менталног расцепа, шизофреније Западног света и одговарајућег начина мишљења сведоче, али је довољно и свега неколико њих који би успешно показали основну матрицу оваквог организованог деловања против слободе људске мисли и људског стваралаштва. Када је 2006. године требало да прими награду „Хајнрих Хајне“, градске власти Диселдорфа донеле су одлуку да се награда великом писцу одузме. На ту вест је српски критичар Милосав Мирковић написао кратак текст похвале и књижевноисторијског подсећања под насловом „Петеру Хандкеу, поклон од срца“: у њему је подсетио на напоре српских преводилаца (Мита Ракић, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Алекса Шантић, Војислав Илић) усмерених ка превођењу Хајнеа. Мирковић је свој текст закључио речима: „Ако је данас, и тамо, у Диселдорфу остао без Хајнеове награде само зато што је бранио истину, кичму Костићевог и Шантићевог рода и народа, велики поета прозе и поезије Петер Хандке може од срца срцу, као најдостојнију награду, примити посвећене преводе Хајнриха Хајнеа на српски језик, велики језик малог народа!“¹⁰ Градски оци Диселдорфа јесу тако оштетили достојанство награде и регуларност чина доделе награде добитнику Хандкеу, али су својим понашањем покренули све људе који умеју да одговоре на насилне изазове ове врсте: ти људи се темељније и одговорније односе према истини ствари, па је тако и поменути српски критичар имао потребу да каже шта о томе мисли. И сам Хандке је рекао шта мисли о насилности градских отаца када је о Васкрсу исте године

---

¹⁰ Видети: *Полијшика*, Култура – уметност – наука, 7. IV 2006, стр. 14.

дошао на Косово и Метохију, донео је износ од 50.000 евра (који су му, као израз поштовања и компензације за ускраћену награду), уручили берлински интелектуалци), па је селима Великој Хочи и Ораховцу подарио те паре како би се колико-толико побољшао живот Срба у овим местима, смештеним дубоко у метохијској енклави.¹¹ У поменутиим расцепима изазваним Хандкеовим текстовима и делима, расцепима који укључују велике књижевне дилеме и етичке ломове, неко је имао прилику да се осрамоти, а неко да се уздигне: свако је, са сопственим схватањем људскога достојанства, учинио оно што треба и мора да учини!

У овим расцепима било је случајева који сведоче и о томе како су се упрљале неке српске културне институције и појединци. Тако је године 2006. избио још један веома непријатан случај, овога пута у Србији, и то са Хандкеовим комадом „Часови у којима ништа нисмо знали једни о другима“: у Народном позоришту у Београду је – после две и по године рада, 120 одржаних проба, те уговорене сарадње која је подразумевала и извођења комада на сцени театра Де ла Вил у Паризу (и то у репрезентативној форми „тако да се чак 12 вечери игра на сцени“ поменутог театра), редитељ Младен Матерић био принуђен да прекине даљи рад и да откаже наговештену премијеру, а француски партнер се повукао из овог пројекта. Материћу је прекипело кад му је нова управа позоришта саопштила да ће представа бити извођена на малој сцени, а већ је и велика сцена овог позоришта била мала у односу на реалне потребе представе. Један од носилаца глумачког подухвата Слободан Бештић изјавио је да су „претходна Управа Љубивоје Тадић и Славко Милановић започели рад на овој представи, а после су настали све компликованији и несагледиви проблеми. Правни, финансијски и уметнички, а затим померање премијера. Онда је упућено и писмо Младену Материћу са некаквим новим условима, па је речено да други пројекат има предност у радионицама, а и нека гостовања“. Бештић је објаснио да се радило по систему радионица, да су сви глумци (осим Бештића још и Александар Цветковић, Љиљана Благојевић, Добрила Стојнић, Бојана Бамбић...) играли по неколико улога, а кад су се појавили организациони проблеми у комуникацији са Управом, директор драме Божидар Ђуровић је „рекао да сматра да је Хандке трећеразредни писац што је стигло до ушију самог писца“, па је избила „таква брука и срамота да се описати не може“.¹² Касније је цео пројекат пренесен у Народно

¹¹ Агенцијска вест, Бета, „Хандке поклатио Србима 50.000 евра“, *Политика*, 10. IV 2007, стр. 5.

¹² Сви цитати у: Мирјана Радошевић, „Непотребан скандал“, *Политика*, петак, 20. I. 2006, стр. 17.

позориште у Бању Луку, па је премијера и читав живот ове представе ипак био омогућен у Републици Српској.

Године 2014. избио је нови скандал међународних размера, а Хандке је поново био жртва озбиљне антисрпске хистерије која је системски негована и одржавана не само у западним политичким и идеолошким центрима моћи него и у културним институцијама. Најчешћи поводи биле су награде које су Хандкеу уручиване, па је додељивање Ибзенове награде у Норвешкој у Ослу и родном Ибзеновом граду Шијену, пропраћено организованим јавним и медијским активностима, те правим демонстрацијама. Према извештајима београдске *Полиџике*, „вођена је снажна кампања против овогодишњег лауреата и међународног седмочланог жирија Ибзенове награде”, а приликом уручења награде, у Народном позоришту у Ослу, у недељу 21. априла, испред позоришта су организоване праве демонстрације са недвосмисленим изливима мржње: „Чули су се звиждуци, негодовање, увредљиви повици: ’Фашисто!’, ’Врати Ибзенову награду!’ Протестни скуп организовали су, како преносе норвешки медији, ’удружења преживелих и избеглих од Милошевићевог терора и агресије’, босански муслимани и косовски Албанци насељени у Норвешкој.” Хандке је, међутим, покушао да се суочи са свим тим људима, али је закључио да је то немогуће: „Они мисле да они знају ко су добри, а ко зли. Тиме они свет праве још горим. Са њима дискусија није могућа. Срам било све оне који злоупотребљавају демократију и дају простор незнању, неупућености, непознавању, мржњи, обманам, лажима, хистерији у такозваним медијима, све у име лажне демократије.” Када је запитан шта мисли о демонстрацијама, Хандке је одговорио: „Бог их благословио, Бог ће им опростити!”; у самом свечаном говору је пак рекао: „Нека иду дођавола, тамо где се и налазе!” Саму награду је примио, али новчани део од 300.000 евра није желео да узме „зато што је примљен и дочекан као непријатељ, називан фашистом и убицом”.¹³ У овој ситуацији је јасно да је био велики број људи и компетентних тумача књижевности који су Хандкеа и његово дело тумачили и бранили, али су на улици доминирали људи са изразитом политичком заслепељеношћу и нетолерантним, свађалачким ставовима.

Кулминација таквих судара – с једне стране, људи који имају потребу да разумеју и протумаче пишево дело и, с друге стране, људи који имају примарну потребу да донесу пресуду, да декларишу своје политичке ставове и да жигошу људе који другачије

¹³ Радован Павловић, „Хандке о демонстрантима: ’Нека иду дођавола. Бог их благословио!’”, *Полиџика*, 23. IX 2014, стр. 13.

мисле – настала је онога момента када је објављено да је добитник Нобелове награде за књижевност за 2019. годину, управо Петер Хандке. Од тада су почели да се оглашавају и звани и незвани, и то не само заинтересоване групе људи него и целе државе, са свим својим надлежним министарствима, читавим установама, удружењима, предузећима и сл. Одлуку да неће присуствовати свечаној церемонији 10. децембра 2019. најавиле су државе попут Албаније, Турске, Хрватске, Босне и Херцеговине, као и претенденти на државни статус у Приштини; протествовао је и амерички ПЕН, а од писаца су многи пустили свој глас: Салман Ружди, Сузан Сонтаг, Ален Финкелкраут, Џонатан Лител, Петер Енглунд, Елида Бремер, Славој Жижек, Велимир Висковић, Абдулах Сидран, Цевад Карахасан, Саша Станишић, Филип Давид, Дејан Тијаго Станковић и др. Занимљив је случај Салмана Руждија који је и сам прошао тежак период прогоњености, али је можда управо та ситуација од њега учинила принципијелно сарадљивијом личношћу кад је реч о изразито позитивном, некритичком коментарисању ставова западних државних структура. Тако је, примера ради, Ружди 1999. године, на протесте због бомбардовања Србије и Црне Горе, одговорио именовањем Хандкеа у листу *Guardian* за главног тркача за титулу „међународног морона године” због његових „серија страсних апологија геноцидног режима Слободана Милошевића”, а победник је био Чарлстон Хестон као лобиста револуционара. На вест о Хандкеовом Нобелу 2019. године, Ружди изјављује: „Данас немам ништа да додам, али се држим онога што сам тада написао.”¹⁴ Нападима на Хандкеа своје доприносе дали су Ален Финкелкраут (назива га „идеолошким монструмом”), Сузан Сонтаг (која мисли да су Хандкеови коментари коначно завршили причу о њему код његових ранијих пријатеља у Њујорку), Џонатан Лител („Он може бити фантастичан уметник, али је као људско биће он мој непријатељ... он је шупак...”).¹⁵ Неће се лако заборавити ни речи Филипа Давида који вели да „Хандке, свесно или не, остаје тужни и ружни симбол погрешног разумевања у једном мрачном времену, трагичном времену крвавог распада Југославије”.¹⁶ Стиче се утисак да нико од ових гласноговорника и опадача Хандкеовог дела није та дела посебно ни разматрао: Хандке, наиме, није некритички бранио Србе него се само залагао да се објективније сагледају све околности тога распада, да се Србима (а ни било коме другоме) не

¹⁴ Сви цитати преузети са интернет сајта листа *Guardian*, превео Иван Негришорац; консултације обављене 5. новембра 2021.

¹⁵ Сви наводи, нав. место, прев. И. Н.

¹⁶ Цитат преузет са сајта *Мониџор*, прилог постављен 26. X 2019; приступ сајту начињен 5. XI 2021.

поништава сваки људски лик, те да се и њихов аспект приче узме у озбиљно разматрање. То наизглед није много, али се у условима новоуспостављеног деликта мишљења у културалном систему Запада то показује готово немогућим.

Таквих примера изричитих оптужби на Хандкеов рачун има много, али на сву срећу су и многи прави, истински писци Хандкеа бранили, знајући да тиме бране и сопствено, али и начелно право на разлику, на слободно мишљење и уметничко изражавање. Тако су остале запамћене искрене речи Елфриде Јелинек, која је, сазнавши да је својевремено номинована за Нобела, мислила да ће Комисија дати пуну предност Хандкеу, а када је ту награду 2004. ипак она добила, није скривала свој интимни став да је, у односу на Хандкеа, она стекла предност зато што је жена. Две године после доделе награде, посведочила је како сматра да Хандке то неоспорно заслужује: „Молила сам се да он не умре или се не разболи!”, како би правда ипак била намирена.¹⁷ Када је 2019. Хандке коначно добио Нобела, Јелинекова је изјавила: „велики писац Хандке десетоструко је већ зарадио Нобелову награду”, а њена оцена заснива се искључиво на оцени књижевних вредности.¹⁸ Тако се непрестано суд јавности испољавао у облику класичне клацкалице: на једној страни неки људи иду наниже, а на другој неки људи иду навише!

Јавност не само на Западу, него чак и у Србији, била је подељена, а међу Србима приговоре Хандкеу имали су првенствено људи којима је до глобализационих процеса у свету више стало него до елементарног опстанка Срба и српске културе. Тако је постало јасно да су такви заступници глобалистичких идеолошких заноса легитимни наследници комунистичких заноса: да ли је основни циљ комунистичко друштво организовано по марксистичким начелима или је циљ глобалистичко друштво организовано по либерално-демократским начелима, таквом менталном склопу готово да је свеједно! У оба случаја утопијска стварност – и то сама по себи, као утопија, а не по специфичности својих циљева – сасвим је закривала, па и поништавала саму политичку реалност и критичке моделе мишљења, а примарна је постајала заносна запаљеност и изразитост доживљаја изазваних партиципацијом унутар великих, светских пројеката. Од таквих заноса природно

---

¹⁷ Њене речи наведене су према интернет сајту листа *Financial Times*, по тексту Бена Напарстека „High anxiety”, који је постављен 27. X 2006; фрагмент превео И. Н., а тексту је приступљено 5. XI 2021.

¹⁸ Наведено према сајту DW.com, по тексту Сабине Пешел „Nobel Laureate Peter Handke’s critics and supporters”, који је постављен 5. XII 2019; фрагмент превео И. Н., а тексту је приступљено 5. XI 2021.

је да се реалност није могла ваљано сагледати, па је дошло до специфичне трансформације: уместо комунистичке Москве центар света је постао глобалистички Вашингтон и Брисел. Уместо оних који би, кад комунистичка киша пада у Москви, спремно ширили кишобране у Београду и у многим другим градовима света, сада смо добили оне који своје глобалистичке кишобране шире у зависности од тога да ли киша пада у Вашингтону или Бриселу.

Најнормалнији и најприроднији резон требало би превасходно да обраћа пажњу на метеоролошке прилике у Србији или на било ком другом одговарајућем простору где човек живи, па да у складу са таквим чињеничним стањем доноси одлуке о расклапању или склапању кишобрана. Једино такав, несумњиво исправан став постајао је све мање заступљен и прихватљив, а наместо тога постају нормална и прихватљива априористичка закључивања без икаквог упоришта у чињеницама и у самом личном искуству. Зато се о Хандкеу и његовом делу могу изјашњавати чак и они који га сасвим очигледно нису читали и нису о свему пажљиво промислили! У оквиру таквог менталног склопа, спремног да се изјашњава и о ономе што не познаје, спремног да с радошћу прими све облике империјалног деловања светских центара моћи, те склоног „духу самопорицања” (Мило Ломпар), „аутошовинизму” (Зоран Ћирјаковић), „истражи предака” (Иван Негришорац), разноврсни облици критичке свести, а поготово рафинирано Хандкеово сведочанство, постаје крајње непожељно.

Знајући колико су гласни и организовани они који треба да раде у корист штете српскога народа, те колико су активни и у погледу оспоравања Петера Хандкеа, у српској култури је увек било оних који су пажљиво читали и тумачили дело немачког писца. Таква једна групација сличномишљеника је у Грачаници, 9. децембра 2019, дан уочи самог чина доделе Нобелове награде, организовала Свечану академију у част Петера Хандкеа. Организатори су били из Грачанице и Новог Сада: Дом културе „Грачаница”, Матица српска, Библиотека Матице српске и Српско народно позориште. Програм је начињен у знак захвалности за све што је Хандке учинио за Србе, српску културу, посебно за Косово и Метохију, а као истовремено и подсећања да је Хандке не само добитник Нобелове награде него и носилац Златног крста светог кнеза Лазара за 2009. годину. У програму је било речи о самом Хандкеовом књижевном делу, о његовим књигама посвећеним темама крвавог распуштања СФР Југославије, али и о сасвим личним сећањима на сусрете и дружења са великим писцем. У програму су учествовали песници, књижевници и проучаваоци књижевности: проф. др Драган Станић (Иван Негришорац), Селимир Радуловић, проф. др Зоран

Ђерић, мр Живојин Ракочевић, проф. др Драгомир Костић, Дејан Баљошевић, Ратко Поповић, Новица Соврлић, Ђорђе Јевтић, Зоран Ђорђевић и Бранкица Костић, као и глумице: Соња Дамјановић и Јелена Срећков. Тако је са светог места, из непосредне близине манастира Грачанице, Хандкеу послата братска порука љубави и поштовања, сасвим супротна од често прегласних, глобалистички острашћених и неутемељених оспоравалаца његовог дела и животног чина.

Овај сукоб који се око Хандке отворио, очигледно почива на или-или алтернативи и ту помирења између двеју групација као да нема. У средишту овог сукоба јесте питање: да ли ће културални систем Запада и демократског света поништити таквог ексцентрика, ствараоца и уметника какав је Хандке или ће Хандке успети да се наметне том културалном систему као релевантна чињеница способна да опстане упркос свим организованим нападима и оспоравањима разноврсних културтрегера на чијим раменима почива поменути систем? Овде је, дакле, на делу један облик културалног, али и свеопштег, хибридног рата у чијем средишту јесте систем преобликовања глобалног света на окрутан, злочиначки начин: жртве тога рата јесу, и биће, многи мали народи без адекватне заштите, а кључни протагонисти јесу западни центри политичке, војне, економске и медијске моћи и кључни креатори кризних жаришта широм света. Хандке се овде појављује као веома неугодан сведок у никада отвореном процесу против најважнијих злочинаца читавог глобалистичког, планетарног система какав се од почетка деведесетих година XX века етаблира на, рекло би се, незауостављив и судбински начин. Хандкеова побуна против тога система садржи нешто одиста трагички узвишено, а чини се као да је он устао против саме судбине: многи би, у том судару, могли помислити да нужно следи само његов пораз, и ништа више.

Две игеје Евроје

Уза сву лакоћу са којом можемо одредити природу овог сукоба и културалног рата у чијем склопу се јавља, морамо се темељније и дубље запитати шта је то Хандке учинио што се у културалном систему Запада показало као одиста неопростиви грех? Ваља одмах констатовати да он није нити учинио нити рекао ишта што неко други, истина – на другачији начин, све то већ није рекао. Другим речима, у Хандкеовом случају није најпресуднији феномен сасвим одређеног, посебног сазнајног става према феноменима које је он ставио у средиште своје списатељске пажње. Таква сазнања, у распону од научних увида какве обезбеђују политикологија,

геополитика, конспирологија, војне науке, економија, комуникологија, медиологија и многе друге дисциплине не описују прецизно праву природу његовог увида, а уз то с разлогом можемо констатовати да таква сазнања, и то у научно много релевантнијем облику, проналазимо код разних политичких аналитичара балканске ситуације и историографа који су се бавили судбином СФР Југославије¹⁹ – код изучаваоца какви су Смиља Аврамов, Коста Чавошки, Ноам Чомски, Едвард Херман, Дајана Џонстон, Јелена Гускова, Александар Дугин и др.

Хандкеова иновација везана је пак за основни књижевни медијум чије је изражајне могућности он искористио у највећој могућој мери, па његово сведочење не можемо смештати у строго политички контекст резоновања. Његово сведочење је првенствено књижевно и чак песничко, оно је превасходно последица естетског опажања стварности, али је тај уметнички чин садржавао и несумњиве политичке ефекте. Највећа неугодност Хандкеове позиције и јесте последица управо чињенице да његов подухват нема никакву строго политичку мотивацију него је та мотивација садржана у самом животу и људској стварности коју он хоће уметнички да перципира и да је сачува у језику. Парадоксално речено, Хандкеова снага садржана је у чињеници његових интенционалних слабости, тј. у одсуству сваке политичке воље за моћи која би се примарно утискивала у почетни наум, а тај наум је усмерен искључиво ка томе да путује, посматра и пише о последицама дробљења СФР Југославије. Хандке није желео да брани Србе, па је зато исписао странице које је исписао, него је обрнуто: почео да брани Србе јер му је естетско, путописно, наративно искуство на терену наложило да једино таквим становиштем може да одбрани право достојанственог опстанка тих људи које је дескриптивно, искуствено и наративно изучавао, као и да одбрани не само читав један народ изложен процесу демонизације него и да заштити сопствену част сведока и углед истинољубивог човека.

Његова почетна позиција је, штавише, била сасвим супротна од оне за коју је оптужен: он је на почецима кризе у СФР Југославије

---

¹⁹ Однос Запада према СФР Југославији је, примера ради, Смиља Аврамов јасно именовала већ насловом своје књиге *Послехеројски рај и пројив Југославије*, а како време одмиче, основни став који је детаљно образлагала само добија на снази, уверљивости и јасноћи: „Југославија као заједница трију југословенских народа: Срба, Хрвата и Словенаца – произашла је из херојског рата: створена је 1918. на темељу војних, политичких и моралних успеха које је извојевала Србија, једина суверена држава на том простору, једина савезница демократског Запада. Разорена је у постхеројском рату, 1991–1995, који је повео уједињени Запад (ЕУ и САД) у савезу са здруженом екстремном десницом и левицом у Хрватској и Словенији.” (Смиља Аврамов, *Послехеројски рај и пројив Југославије*, ЛДИ, Ветерник 1997, стр. 443).

био природно везан за политичку позицију Словенаца (као Словенац по мајци, те по сентименту порекла и по словеначком језику којим је владао), потом за позицију Хрвата (као католик пореклом), а наклоност ка Србима расла је у мери у којој је једино у овом народу видео искрену жељу да се, упркос свим слабостима, очува југословенска политичка заједница. Тако је Хандке као симпатизер Југославије постепено стицао све веће симпатије за Србе и њихову политичку позицију, а његове симпатије су само расле у мери у којој су управо Срби, а пре свега њихово политичко вођство, али и читав народ (и то на свим местима: у Србији, Републици Српској, Црној Гори, Хрватској и др.), нужно бивали жигосани као највећи националисти и искључиви кривци за распад Југославије, те као истински демони који (са прагматичног становишта западне политичке и војне моћи) заслужују да буду презрени и искључени из заједнице народа који смеју да брину о сопственом опстанку. За Србе је, као примерен амбијент, припремљено искључиво „ђубриште историје”. Хандке је, дакле, једноставно опазио да је демонска по карактеру та идеја западних центара моћи о општој српској кривици за све што се догађало, што се догађа, и што ће се догађати на југословенској територији, а да је стварност, *de facto*, потпуно обрнута: Србима се наноси највећа неправда, а упркос свим њиховим напорима западни центри моћи искључиво раде на томе да се ти напори маргинализују, делегитимишу и криминализују. Хандкеова непосредна књижевно-уметничка сазнања о свему овоме су веома дискретна, поступно грађена, али недвосмислена: она нису настала као продукт политичког и идеолошког деловања него као израз чисто књижевног, уметничког и естетског увида.

Ситуацију на сукобљеном Балкану и на развалинама СФР Југославије привлачила је Хандкеа у дугом временском распону (о томе је објављивао књиге у периоду од 1991. до 2011. године), али је и до дана данашњег очувао пажњу с којом се разбира у сложеним словеначко-српско-хрватско-бошњачко-албанским релацијама које се још задуго неће смирити. Чак и кад би он хтео да заборави све ове кржаве муке и проблеме, тако нешто му неће допустити како идеолошки заступници оних народа који се у његовим сведочанствима осећају ускраћеним, тако, још и више, официјелни представници политичко-војног и културалног естаблишмента западних земаља који не праштају деликт мишљења и уметничких слобода и не подносе кршење конвенција тзв. политичке коректности. На тај начин, усред либералног и демократски опредељеног Запада Хандке све очигледније и озбиљније препознаје како се веома лако успостављају обрасци некритичког мишљења и чак отворена идеолошка заслепљеност. У свим тим случајевима последице

по понашање људи, па и по слободe уметничког изражавања веома су сличне, а своде се на облике тешке инхибиције и ужасног осећања нелагодности свакога ко би хтео да мисли и изражава се као слободно људско биће. Када се тако нешто дешава, онда сваки сензибилни човек мора закључити да су у том случају на делу некакви прљави политички и војни чиновници, али и негативни морални и естетски процеси који угрожавају слободу, братство и једнакост људи нашега доба.

А управо ту, где се угрожава суштинска важност људске слободe, нужно се, поново, намеће питање шта је то данашња Европа и како се она може разумети? У временима уочи рушења Берлинског зида ова културно-цивилизацијска и политичко-економска заједница је показивала искључиво своје сјајно и чисто лице, а ту идеју су обликовали мислиоци са дубинским утопијским потребама и замислима. Тако је, разматрајући низ питања које проблем Европе нужно отвара, Едгар Морен сјајно показао шта то значи позитивно „мислити Европу”, па је у својој знаменитој књизи *Penser l'Europe* (1987; српски превод Спасоја Ћузулана додатно је драматизовао наслов, па смо уместо наслова *Мислићи Европу* добили наглашено упитну интонацију: *Како мислићи Европу*, 1989) поставио читав конструкт у којем су се јасно истицале носеће идеје: дубине традиције, заједништво судбине, значај културе и свеопште културно врење, перспективе хуманизма, ума и науке, изградња нове свести о заједништву, свест о опасностима, пресудна важност дијалога и демократије, брига о Другој и сл.²⁰ Тако изложене идеје Европе биле су многоструко привлачне и тешко им је одолети због њених несумњивих демократских, хуманистичких и утопијских пројекција. Ако су почетне идеје Европе излагали мислиоци који су сањари и песници, али и идеолози, политичари и економисти, онда су саму стварност те идеје, тј. државни поредак после настанка Европске уније 1993. године, временом све више преузимали и почели у потпуности да контролишу бирократе и чиновници, политичари и војници, бизнисмени и банкарници, власници крупнога капитала и носиоци моћи у међународним

---

²⁰ Упркос томе што је Едгар Морен многе исходне процесе наслућивао, ипак су више него очигледни покушаји идеализације, а посебно усредсређења превасходно на ову Светлу, Боголику Европу: „Бомба виси над њом, а Европа је мирна; у средишту је опасности, али је она изван историје. Европа је на периферији доба планетарног жељеза, али из њега сама не може изаћи. Око ње, свијет је у агонији. Ријеч *agonia* значи тјескобну борбу, унутрашњи сукоб. Свако рађање, као и свака смрт, је агонично. Налазимо се у агонији једног свијета који не стиже да умре. Не знамо да ли ће то коначно бити агонија смрти или агонија рађања. Немамо више видљиве будућности.” (Едгар Морен, *Како мислићи Европу*, превео Спасоје Ћузулан, Свјетлост, Сарајево 1989, стр. 167).

корпоративним системима, креатори кризних жаришта и конспиролози. Европа више нема изглед искључиво светлосног, идеалног бића, а њен лик је одавно почео да бива обележен тамним нијансама.

Стога можемо недвосмислено утврдити да идеја Европе, и данас, као и у империјалној прошлости водећих европских земаља, има у себи бар два основна лица, а та се лица боре око примата у носећем, базичном конструкту који обећава да ће не само очувати заједницу него је и даље плодносно развијати. Дубински поглед на историју Европе јасно потврђује да су та два лица Европе одувек, још од антике, постојала на овом тлу, а да у људском друштву, те пре тога и у људској души постоје још од постања човека и света. Стога можемо говорити о двама облицима Европе: о боголикој Европи и о демоноликој Европи. Боголика Европа развија се као антропоцентрична и теоцентрична, демократска и хришћанска, као заједница која почива на идеалима истине, добра и лепоте, слободе, братства и једнакости; Демонолика Европа развија се као егоцентрична и техноцентрична, политократска и нихилистичка, као заједница која почива на идеалима привида, зла и ништавила, машине, новца и лажи. Европа се развијала у простору између ова два начела, па су на овом пољу онтичких могућности људског бића и друштвене заједнице у Европи рођене како најузвишеније и најсјајније идеје које су обележиле свет философије, уметности и науке тако и оне најстрашније и најразорније идеје које су људски род покретале на политичка деловања, војне сукобе, разарања и страшне патње. Европа, тачније њен Западни одељак, јесте место највеће производње нових идеја и историјских чинова, а оне су не само божанског него и демонског порекла: оне су настале не само у окриљу Богова, Истине, Правде, Лепоте, Мира него и у окриљу Демона, Лажи, Насиља, Ружноће, Рата.

Сложеност, тј. истовремена привлачност и неугодност феномена Европе углавном је повезана са чињеницом да се ова два лица не појављују одвојено, него искључиво у снажној међусобној повезаности, онако како би антички, тачније римски бог Јанус подразумевао оба лица срасла на истој глави.²¹ Размишљати о

---

²¹ Не треба изгубити из вида да је бог Јанус своје најразгранатије и најизразитије функције добио код старих Римљана, где „временом он постаје чувар света и целог козмоса, свестворитељ, отац богова и људи”, али пре свега „бог свих пролаза, који осматра сваки улазак и излазак”, „поштован поред многобројних пролаза и вратница”, а „његови атрибути су кључ и штап” (Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић Кузмановић, *Речник грчке и римске митологије*, Српска књижевна задруга, Београд 1979, стр. 176). Овај, дакле, дволични бог, који је први храм добио тек 260. године п. н. е., јесте отелотворење не оријенталног начела јина и јанга, као облика чежње и потраге за целином свега постојећег, него је превасходно персонификација сналажења, способности проналажења

Европи, тачније о култури и свету Запада који Европу хоће примарно да репрезентује, размишљати о свему томе, а не сагледати њено колико продуктивно толико и фатално двојство, то би подразумевало темељни неуспех у спознању праве, пуне њене природе обележене специфичним односом између добра и зла. Та два лица Европе, та Светла, Сунчева, Боголика Европа и Тамна, Ноћна, Демонолика Европа непрестано се налазе у међусобним везама и тензијама, дотицајима и сударима, па се таква динамика мора разумети као опште, динамичко својство стварности каква је изграђена управо на тлу Европе, као скуп процеса који се испостављају у најјаснијим, најочигледнијим појавним облицима. Могло би се свакако рећи да су оваква начела постојала од архајских времена, те да су израз најопштијих, онтичких поставки, али се никако не може порећи чињеница да су те поставке у Европи постале огољено јасне као конструктивни чиниоци управо у епоси капитализма као друштвене-економске формације.

Две се љобице силе: Светла и Тамна Европа

Садашња, модерна и постмодерна Европа јесте простор на којем је створен капитализам као друштвено-економска формација, али је и он, капитализам, створио овакву Европу каква је она данас. Капитализам је, без сумње, првенствено европски производ, а његово средиште се налази на простору превасходно католичко-протестантских култура, ојачаних и другим културалним компонентама, пре свих јеврејским, а онда се тај специфични култ материјалних добара, новца и Златног телета проширио и на православни хришћански, исламски, те целокупни оријентални свет, па и на свет схваћен као свеколика, планетарна, глобална и глобалистичка стварност. Многовековна прича о Европи јесте пре свега прича о томе како је на великом простору, на континенталном макропростору сачињеном од мноштва народа, њихових језика и култура почела да се издваја универзална мера вредности људских чинова, а та је мера пронашла еквивалент у новцу и у путевима његовог оплођавања. Притом се овакав систем и одговарајућа мера вредности не заустављају ни временским ни просторним оквирима у којима су настали, него они настоје да се успоставе као универзална, планетарна вредност целокупнога света и чинилац који функционише по унутрашњим механизмима сопствене

путева, изласка из тешкоћа, лукавства и сл. Уколико бисмо природу Европе сагледавали из овакве, јанусовске перспективе, онда у први план природно улазе људска вештина и лукавство, а никако не божанска чежња за целовитошћу света и универзума.

снаге.²² Прича о модерној и постмодерној Европи, стога, јесте у великој мери прича која води ка токовима капитала и ка разумевању капитализма као друштвене структуре, а она је у највећој мери пропраћена и чином верских деноминација и стварања различитих облика протестантизма, те посебности протестантске етике која је – по убедљивом опису Макса Вебера – најприближнија самом духу капитализма.²³ Свет капитала и капитализам као друштвено-економска формација је успела на различитим странама света јер садржи једноставну почетну формулу, а уз то та формула по свему одговара доњим, искључиво материјалним аспектима људскога бића, мотивишући човека на максимална прегнућа, наизглед без икакве спољашње присиле.

Када, међутим, говоримо о савременој Европи на крају XX и почетку XXI века, ми говоримо о свету у којем се непрестано обједињују различити аспекти стварности, како они везани за токове капитала који захтевају максимално колективно растерећење

---

²² Класичне Марксове анализе јасно су успоставиле основе за ваљано размишљање о природи капитала и капитализма као друштвено-економске формације: нови сазнајни резултати су допуњавали и исправљали поједине увиде, али нису поништиле базичну вредност његових увида. Стога и данас важе оне темељне поставке које не можемо довести у питање, попут оног почетног става: „Прост робни промет – продавање ради куповања – служи као средство за коначни циљ који се налази ван промета, за присвајање употребних вредности, за задовољење потреба. Насупрот томе, промет новца као капитала циљ је самом себи, јер се оплођавање вредности збива једино у оквиру овог стално обнављаног кретања. Стога кретање капитала нема граница. [...] Као свестан носилац овог кретања, власник новца постаје капиталиста. Његова је личност или, боље рећи, његов је деп полазна и повратна тачка новца. Објективни садржај онога промета – оплођавање вредности – његова је субјективна сврха, и као капиталиста, тј. као персонификован, вољом и свешћу обдарен капитал, функционише он само уколико је све веће присвајање апстрактног богатства једина побуда његових операција. Употребну вредност, дакле, не треба никад узимати као непосредну сврху капиталисте.” (Карл Маркс, *Капитал: Критичка теоријска економија*, први том, књига 1, превели Моша Пијаде и Родољуб Чолаковић, Дела Карла Маркса и Фридриха Енгелса, том 21, Институт за изучавање радничког покрета – Просвета, Београд 1974, стр. 142).

²³ Макс Вебер истиче „да се развитак ‘капиталистичког духа’ најједноставније може схватити као споредна појава у скупном развоју рационализма и да он мора бити изводљив из његовог принципјелног става према крајњим проблемима живота”, а томе још додаје оне облике историјског развоја рационализма који воде ка издвајању његовог практичног исходишта и ка идеји животног позива: „Ако још уз то под ‘практичким рационализмом’ разумијемо онај начин живота који свијет свјесно доводи у везу с воземаљским интересима појединачног ја и одагле о њему суди, онда је овај животни стил био, а још је и данас, права типична особина народа с ‘liberum arbitrium’, као што је то Талијану и Французу већ у крви; и ми смо се већ могли увјерити да ово није нипошто тло на којему је оно довођење човјека у везу с његовим ‘позивом’ као задатком какав је капитализму потребан првенствено успијевало.” (Макс Вебер, *Пројекцијанска етика и дух капитализма*, превео Ника Милићевић, „Веселин Маслеша”, Сарајево 1989, стр. 47 и 48).

и слободу за свакога човека, тако и они везани за право на агресивност и насиље који, уколико затреба, могу присилно да обезбеде поменуто социјално растерећење и индивидуалну слободу. Стога сви облици живота Европе у дугом временском току, а поготово од времена конституисања капитализма као друштвено-економске формације, подразумевају непрестана искушења различитих облика кризе и разрешења тих криза.²⁴ Таква, својеврсна европска феноменологија кризе подразумева стална трења, сударања и подстицања која настају из суочавања она два различита, чак супротна лика Европе. Сви ти новији историјски процеси могу да буду сагледани унутар много ширих и дубљих процеса који су, цивилизацијски посматрано, започети у далеким, архајским даљинама у којима су обликована два лица Европе која налазимо и у данашњем стању Европске уније и читавог Западног света.²⁵

Откако су западни центри моћи (САД, Европска унија, НАТО пакт, велики корпоративни системи итд.) кренули у стварање глобалистичког планетарног поретка, тј. либерално-капиталистичког система без обала, сведоци смо како се та стратегија спроводи како милом (уз демократски алиби и политички пристанак многих

---

²⁴ Сва озбиљна изучавања природе и развојних токова капитализма укажују на чињеницу да је реч о друштвено-економској формацији која периодично доживљава изразите кризе, па у том смислу можемо чак закључити да капитализам постоји на начин сталних криза. Те кризе капитализам савладава проналазећи увек нове модусе свога опстанка, а притом он врши специфичне, нескривене облике насиља, како у односу на сваког појединца тако и на читаве социјалне групе, класе и сталеже, на читаве народе и државе, па и на светски међународни поредак. Притом ће капитализам захтевати слободни пристанак свих поменутих (и других непоменутих) друштвених инстанци које морају бити интегрисане око доминантне улоге новца, капитала и материјалних вредности као основне мере човека и његовог света. Стога је Фернан Бродел дискретно указао на противуречности које капитализам подразумева, па не истичући начело насиља, аналитички закључује: „Привилегија малог броја људи, капитализам је незамислив без активне сарадње друштва. Он је неминовно једна реалност друштвеног поретка, чак и једна реалност политичког поретка, чак и једна цивилизацијска реалност, јер је потребно да, на изванредан начин, цело друштво мање више свесно прихвати његове вредности, а то није увек случај.” (Фернан Бродел, *Динамика калкулације*, превео Бранко Јелић, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци 1989, стр. 76).

²⁵ На који се све начин могу појавити одређене противуречности које, потенцијално, постају извориште кризних ситуација унутар културног система Западна, може се јасно сагледати у разликама које постоје између двају концепата држава унутар глобалистичког система. Због тога је, изучавајући појавне облике економске неједнакости, Тома Пикети упозорио: „Почетком XXI века, неке неједнакости богатства које су наводно нестале близу су да поново достигну, односно да надмаше своје историјске врхунце, у оквиру нове светске економије, која доноси велике наде (крај сиромаштва) и једнако велике неправде (неки појединци су богати исто колико и целе земље).” (Тома Пикети, *Калкулација у XXI веку*, превела Кристина Бојановић, Академска књига, Нови Сад 2015, стр. 505).

малих држава, уз разрађену коруптивну мрежу и лобистички систем који пажљиво припрема доношење одређених одлука на терену где се делује, уз успостављање дискретно контролисаног система сиве економије, шверцерске привреде, прелазних зона у којима се обавља легализација криминогеног капитала и сл.) тако и силом (производња многих кризних жаришта, подстицање терористичких покрета, покушај преображаја терористичких покрета у цивилни сектор који се потом може контролисати, а ако ништа од тога не успе, онда се посеже за отвореном употребом силе и разноврсних војних капацитета, за свргавањем непожељних режима и успостављањем послушничких његових облика и сл.). На тај начин се ствара глобалистички свет заснован на либерално-капиталистичком и демократско-политичком поретку заштићеним војно-безбедносним системом НАТО савеза, а цео тај систем треба да буде приказан као нека врста изузетно пожељног потрошачког раја и царства слободе у којем људи живе и раде у условима материјалне среће и чистог задовољства.

Насупрот томе и паралелно са тим привидно рајским светом, постављен је свет који је Фукујама назвао „ђубриштем историје”, свет у којем постају могући, чак врло вероватни најразноврснији облици поремећаја регуларног политичког, економског, моралног и сваког другог система вредности. Проблеми се драматично отварају онда када се укаже како је либерално-капиталистички рај битно повезан са „ђубриштем историје”, те како је овај други простор чак суштински неопходан да би онај први, идеализовани поредак уопште могао да се конституише и да ефикасно функционише. Нарочито су економски аспекти односа ова два света занимљиви, јер је евидентно да би се очувао регуларни систем потрошачког раја, мора постојати неједнакост, тј. разлика између два система у којем се користе различити услови за разноврсне процесе превођења система један у други, али и уз очување темељне неједнакости, чак начелне неспојивости два света. Другим речима, глобални свет може почивати само уз претпоставку постојања још неглобализованог света, при чему ће носиоци процеса успевати да уписавају, искоришћавају и све више упропаштавају онај део света који се сматра неглобализованим делом процеса и обликом правог „ђубришта историје”.

Овакав облик подела улога веома много подсећа на деобу људског света какву смо имали некада у антици, пре свега унутар демократског, цивилизованог поретка у грчком полису (у Атини, на пример) или у Римској империји. Слободни грађани који користе демократска права укључени су у политички систем полиса који не би могао да функционише да нема неслободних људи,

сачињених пре свега од жена, деце и робова.²⁶ У античком Риму, а у складу са империјалном природом Римске државе, однос између римског грађанина и варварина је веома чврсто дефинисан као однос неједнакости: варварин је уз то као роб услов свеопштег функционисања друштвеног, цивилизованог, економског и политичког поретка Римске републике, али су истовремено непрестана освајања на просторима где варвари живе били трајни извор додатних вредности без којих би цивилизацијски напредак Римске империје био готово немогућ.²⁷ Када осмотримо свеколика историјска искуства, па и кад сагледамо праву природу процеса глобализације, можемо закључити да политичка и економска идеја једнакости редовно почива на тихим, по правилу скривеним и пажљиво скриваним односима неједнакости, те да тзв. економски развој води управо ка потврђивању таквих односа неједнакости.²⁸

Читав глобалистички свет, па и САД и Европска унија, тј. заједништво Западних земаља, преузимају пуну доминацију од краја осамдесетих година XX века, бар од пада Берлинског зида 1989, па су до данашњих дана јасно манифестовали своју праву природу, своје врлине, али и очигледне мане. Данас је савршено јасно велико и активно учешће Западног блока у двосмисленим и опасним процесима глобализације света, империјалног ширења и бескрупулозног политичког, војног и економског освајања света, освајања које не исказује готово никакве милости, а уз то подра-

---

²⁶ Када, примера ради, Аристотел расправља о моралним врлинама, он ће констатовати „да сви треба да их имају али не у истом смислу, већ свако према намени за коју је створен”. Тако врлина храбрости треба на различите начине да буде присутна код мушкараца и жена, тј. да буде „храброст мушкараца у складу с његовим задатком да влада, а храброст жене је у складу с њеном подређеном улогом”, те да „за све, сем за мушкараце, треба да важи оно што је песник рекао за жену: жени је ћутање накит”. Врлина детета „није врлина у односу на њега самог већ у односу на његов пуни развој и у односу на оног ко га води и васпитава”, а робу је веома мало врлина неопходно, тек „толико да не занемари своје дужности због недисциплине или лености”. (Видети: Аристотел, *Политика*, превела Љилана Станојевић Црепајац, БИГЗ, Београд 1975, стр. 21).

²⁷ На веома занимљиве паралеле између античког Рима и Сједињених Америчких Држава на почетку XXI века указао је Александар Гајић у књизи *Америка и Рим: империјалне паралеле*, где је описао колико сличности толико и разлика између ове две силе света: те паралеле се односе колико у погледу начина настанка, унутрашњег устројства и начина функционисања, толико и очекиваних догађаја у будућности (видети бар закључне ауторове оцене, нав. дело, *Catena mundi* – Институт за европске студије, Београд 2019, стр. 215–225).

²⁸ Овом проблему Тома Пикети поклања велику истраживачку пажњу, па је добар део његове књиге *Капитал у XXI веку* посвећен управо појавним облицима овога типа (национална и глобална, индивидуална и државна неједнакост, неједнакост доходака и власништва над капиталом и др.), те да је централно питање какав тип државе изградити како би се ови облици неједнакости могли промишљено контролисати и решавати тако да буду коришћени у социјално оправдане сврхе (о томе видети, Тома Пикети, нав. дело, стр. 257–502 и даље).

зумева мноштво конспиративних облика делатности са несагледивим последицама по свет у целини. Стога данас нико међу озбиљним људима не може више веровати да је Европско заједништво само једна племенита идеја која почива на ваљаним, хуманистичким начелима, а да је Запад нешто само по себи добро и племенито; или како је то, држећи да се налазимо на вратима једног новог света, група Doors својевремено певала: „The West is the best!” Данас се лако може закључити да западна производња идеја и иновативна страст нема сврху у самој себи него је дубоко, незаустављиво и сасвим аморално повезана са функционалним обезбеђењем империјалног наслеђа, садашњости и будућности каква се жели утврдити за Западни свет унутар свеобухватне, глобалистичке поделе улога у будућности.²⁹ Сасвим по моделу функционисања капитала, моћ Запада има сврху у самом себи, у потреби да се та моћ увећа и да доведе до што већег профита моћи.

Компаративне предности Запада, како у односу на реалне тако и на тек могуће империјалне носиоце моћи, могу се пронаћи у наводној мекоћи изведбе коју практикује Запад, а основано можемо претпоставити да се та наводна мекоћа неће наћи код других, алтернативних центара моћи. Сада, када се толико година обликовао Западни свет који, у периоду 1989–2015, рекло би се није имао никаквих алтернатива, нагомилало се, најжалост, исувише података који говоре о злоупотребима елементарних демократских права (дакле, управо оних цивилизацијских производа који су сматрани искључивим, легитимним производом Запада). После низа таквих догађања (НАТО активности у СР Југославији 1999, у Ираку 2003, Либији 2006, Сирији 2015, Украјини 2014. и 2022. и др.) више се не могу неговати невинне и наивне представе о Европској унији, а још више о САД, Великој Британији и НАТО заједници западних земаља. Свако ко је хтео да види свет какав јесте, лако је могао да закључи да су се два лика Европе снажно, чеоно сударила и да је ту реч о две потпуно супротне, неспојиве силе које се не могу измирити нити једна са другом нити са целим светом.

---

²⁹ Ноам Чомски упозорава на опасност од таквих стратешких одређења државне политике САД која су дошла до изражаја у „Националној стратегији безбедности Сједињених Америчких Држава” из 2002, а у њој је одређена и могућност употребе силе широм света: „То је доктрина превентивног рата односно рата за сваки случај. То јест, Сједињене Државе ће владати светом на силу, а ако се таквој доминацији било шта супротстави – без обзира на то да ли је нешто негде у даљини, нешто што је исфабриковано, измишљено, замишљено или било шта слично – Сједињене Америчке Државе ће имати право да униште тај изазов пре него што им постане претња. Значи, не ради се о рату који треба да преухитри други рат, већ о рату за сваки случај.” (Дејвид Барсамиан и Ноам Чомски, *Империјалне амбиције: разговори са Ноамом Чомским*, превела Весна Џуверовић, Рубикон – Беокњига, Нови Сад – Београд 2009, стр. 7–8).

Тако је Запад јасно показао да, упркос свим шармантним причама и шареним лажама, његов примарни став према остатку света јесте онакав какав намеће антрополошко начело које све вредности света, сваког човека и свеколику супстанцу своди искључиво на материјалне вредности, на новац и на снагу капитала. Та снага разуме искључиво логику исказану речима: Ко је јачи, он тлачи! Демократска начела и пракса служе као прва, неопходна фаза за решавање проблема, па ако та фаза не даје резултате, уследиће она друга фаза која подразумева употребу насиља.

Такав исход догађаја многе познаваоце историје Европе и њене тешке империјалне прошлости нимало не чуди, а олаким прегледом оних историјских дешавања која су у последња два века водила ка светским сукобима и ратовима, јасно нам могу показати какво је глобално стање ствари. Није тешко закључити да од свих држава које су несумњиво испољавале разне облике експанзионистичког идеолошког, политичког, војног, економског, пропагандног, медијског, информативног и др. наступа, у том погледу изразито доминирају Западне државе, при чему су њихови наступи извесно водили ка сукобима светских размера. Описујући овај феномен, могла би се релативно лако начинити извесна феноменолошка скица у којој би се као иницијални гест најчешће појављивала одређена идеолошка решења која би западну мисао наметнула као доминантну у светским релацијама. Овакав образац испоставља се у свим главним случајевима светских експанзионистичких покрета, у распону од ратова Наполеона Бонапарте, преко Првог и Другог светског рата, па до времена глобалистичког Трећег светског рата који би – по њеним креаторима – требало да остане сасвим непримећен.³⁰

Ратови Наполеона Бонапарте (1805–1815) настали су на темељу прогресивних идеја Француске грађанске револуције (*Liberté, égalité, fraternité!*), а Бонапартин експанзионизам је заснован на покушају да се, захваљујући наводној потреби цивилизовања света, обезбеди међународни, империјални капитал за Француску државу, мноштво освојених територија и додатна снага колонијалног царства. Пошто је изабран за команданта Француске војске, Наполеон је 1799. извршио државни удар и потом преузео сву власт у Француској (те године је увео конзулство, при чему је он, био први

---

³⁰ О том невидљивом Трећем светском рату, један футуристички и провиденцијални запис из доба када ти догађаји још нису почели, може се видети у: Иван Негришорац, „Српско песништво и питање опстанка”, *Лейойис Мајинце српске*, 1992, књ. 450, св. 4, стр. 425–438; исти текст, Иван Негришорац, *Испраћа ђредака: искушења колективної и индивидуалної ојсїанка*, Фондација Група север – Књижевна задруга, Нови сад – Подгорица 2020, стр. 14–23.

конзул; 1802. изабран за доживотног конзула, а 1804. проглашен је за цара); потом од 1805. следе ратови са Енглеском, Аустријом, Пруском, Русијом, Шпанијом, Португалијом, али је Наполеон био приморан на прву абдикацију 1814, па и на коначан пад после пораза на Ватерлоу 1815. Овај светски рат настао је на темељу привлачних идеја које је обезбедила Француска грађанска револуција, а на тим разликама је империјална страст Француске државе и њеног владара избила на видело, па се отворила демонска страст и пакао уништавања који је водио ка разним државама, па и ка Русији.

Први светски рат (1914–1918) настао је на темељу империјалних амбиција европских тзв. Централних сила (Немачка, Аустроугарска и др.) које су биле одлучне да ратним обрачуном са земљама Антанте (Енглеска, Француска, Русија) начине нову империјалну, колонијалну поделу света. Основни идеолошки образац је био заснован на декларисаној буржоаско-империјалној вољи оних сила чија моћ им је пружала уверење да ће такве захтеве моћи да спроведу силом и ратним дејствима. Рат је започео аустроугарском објавом рата Србији, па немачком објавом рата Русији и Француској, а онда се круг учесника ширио по европском, али и светском простору (улазак у рат Турске, Јапана, САД и др.); завршетак рата обележен је изласком из рата Русије, те уласком у рат САД 1917, да би завршне операције биле обезбеђене успехом на западном и на солунском фронту, где су српске јединице показале невиђену храброст и одлучност. Први светски рат је показао да и без великих идеолошких разлика између двеју страна, рат тако великих размера може да настане из чисте жеље за империјалним запоседањем територија и за стицањем моћи.

Други светски рат (1939–1945) настао је на темељу програма фашистичке, нацистичке и расистичке идеологије земаља Тројнога пакта (Немачка, Италија, Јапан и др.), а вођен је против земаља Антифашистичког блока, како држава грађанске демократије (Велика Британија, Француска, САД и др.) тако и комунистичке народне демократије (Совјетски Савез). Извесни привредни успеси које су у борби с Великом економском кризом 1929. године постигле земље Тројнога пакта, отворили су њихове амбиције и потребу да покажу своју расну супериорност у односу на предвиђене жртве овог великог светског рата, од којих су неки народи (Јевреји, Цигани, Руси, Пољаци, Срби, Словени итд.) сматрани легитимним циљевима системског геноцида, етничког чишћења, прогона итд. Страхоте овога рата, чињеница да је овде реч о највећем ратном sukобу у историји, да је у њему употребљен читав репертоар, научно-технички добро припремљених облика деструктивне енергије

људскога рата (систем концентрационих логора смрти, генетска истраживања, атомска бомба и сл.), учинили су да се, напоредо са будућим злочиначким, ратним плановима, непрестано испитују и могућности држања под контролом свих деструктивних процеса који не смеју доћи до тачке могућег свеопштег уништења целе кугле земаљске и целокупног живог света.

Због тога је следећи светски рат морао задобити сасвим особену, криптоформу, при чему би пропратна пропагандна, вербална и политичка активност непрестано бивала првенствено пропраћена антиратним декларацијама. Глобалистички, Трећи светски рат (започет 1989), припреман је идеологијом краја историје, при чему постисторијско доба јесте обележено либералним економским и политичким пројектом без икакве алтернативе, као некакав облик потрошачког раја у којима се развија култ људске индивидуе лишен готово свих облика колективистичких пројеката. Идеја и мит о Европи као месту измирења свих сукобљених, противуречних позиција, имала је посебну, врло активну улогу у чину распада блока комунистичких земаља, па почетак Трећег светског рата треба видети у чину пада Берлинског зида 1989. Од тога доба, Европа је обавила тријажу могућих кандидата, па је у свој састав прихватила све земље које су биле довољно спремне да, без великих критичких ставова, прихвате норме и стандарде које чланство подразумева. Када је такво асимилацију обавила, Европа је у међувремену претворена у Европску унију (1993), а тај облик државне заједнице је почео са страшћу да се залаже за систем униполарног света на челу са САД и НАТО пактом. Тако се, у склопу припрема и извођења Трећег светског рата, Европа веома лако, готово неприметно трансформисала са позиција свог Светлог лика ка позицији свог Тамног лика. Стога можемо отворено рећи да она привлачна Европа, дефинисана осамдесетих година XX века, више није на делу, па је сада Европа све мање пружала отпора експанзионистичким амбицијама САД, упркос чињеници да је она и даље представљала нешто мекши, хуманији, благотворнији део Западног света.

У том погледу ваља приметити та ситна померања која сведоче како се Европа, почетком двадесетих година XXI века, све више окреће свом милитантном лику, спремном да буде дисциплиновани и активни чинилац НАТО алијансе. Године 1989. Френсис Фукујама је, са становишта америчке државне политике, указао на чињеницу да је Европа била знатно резервисанија у погледу употребе силе у међународним односима: „И заиста, када се прisetимо односа Европе према проблемима тероризма или Либије, можемо да видимо да је она одмакла много даље од нас на путу

порицања легитимности употребе силе у међународној политици, чак и у случају самоодбране.”³¹ Нешто више од двадесетак година касније, Ноам Чомски ће, сасвим у складу са насловом једног његовог текста, констатовати да „САД су водећа терористичка држава”. У том тексту он анализира понашање САД на међународном плану, ставове америчког председника Барака Обаме, затим официјелна државна документа, као и облике аналитичког дискурса у јавном, медијском простору, па изводи одређене закључке: „Лист *New York Times* је 14. октобра 2014. објавио студију ЦИА где се разматрају главне терористичке операције које Бела кућа предводи широм света, у настојању да се утврде фактори који доводе до њиховог успеха или неуспеха са закључком који је горе поменут. У чланку је потом цитиран председник Обама, који је рекао да је замолио ЦИА да спроведе такво истраживање како би се утврдили случајеви ’финансирања побуне и снабдевања оружјем у некој земљи који су се, заправо, добро завршили. А они нису могли много тога да пронађу’. Због тога је он заиста оклевао да и даље настави с тиме.”³² Из овог отвореног признања да САД финансира побуне широм света и да доставља оружје тим побуњеним снагама, Чомски разложно изводи закључке о томе да „у западној политичкој култури сматра се да је сасвим природно и прикладно да ’лидер слободног света’ буде терористичка отпадничка држава, која треба отворено да наглашава свој допринос у таквим злочинима. Поред тога, логично је и прикладно да лауреат Нобелове награде за мир и либерални адвокат специјализован за уставно право (тј. председник Барак Обама – прим. И. Н.), који држи узде власти, буде забринут само због ефикасности спровођења тих акција”.³³ После четврт века од започињања отвореног процеса глобализације, Европа је временом изгубила сјај свога лика, па је пристајала, све отвореније и чешће, уз агресивну, милитантну политику САД. Таквој, западној државно-политичко-војној заједници веома је опасно приступити, премда је, вероватно, још опасније не приступити јој уколико они почну на неку државу или народ да врше притисак у том смеру.

Јасно је, дакле, да однос Запада према остатку света јесте однос оне инстанце која заузима активну, освајачку и бескрупулозну улогу, која пажљиво бира властите жртве и могућности ширења сопствене победничке моћи, па свет системски води ка сукобима и ка ратовима светских размера. То нас више не чуди, то знамо,

³¹ Френсис Фукујама, нав. дело, стр. 160.

³² Ноам Чомски, *Ко влада свештом?*, превела Љиљана Матић, Академска књига, Нови Сад 2016, стр. 234–235.

³³ Нав. дело, стр. 235.

али чуђење мора да изазове чињеница да се слични ригорозни, нетолерантни односи почињу јављати и унутар самог друштвеног и културног бића Европе. Такав облик негативног вредносног расуђивања и чак негативног емотивног става појединих народа и друштава не само према другима него чак и према самој себи. Бавећи се разноврсним феноменима самомржње на тлу Европе, Френк Лисон је указао на то да се нешто необично дешава у Европској унији управо на плану губитка трпељивости за разне облике традиционалности и конзервативизма у мишљењу и понашању. Зато он каже: „Већина људи били су до сада у историји изопштени и искључени из друштва јер су се побунили против традиционалних вредности, а залагали су се за један нови свет. То је био случај са демократама, социјалистима или анархистима у 19. веку. [...] Када данас конзервативни или либерални људи одбијају да прихвате догматизам модерних очекивања и тако, рецимо, устају против правила владајуће класе у политици и култури, они ће ригорозно бити искључени из учешћа у јавном животу. Постављамо питање: шта су то конзервативни или либерални људи скривили, да буду тако строго и немилосрдно жигосани? Када се читава ствар проучи, јасно је да се конзервативним, либералним и другим 'десничарима', не може нешто много приговорити, осим да је њихова једина 'кривица' у томе што се налазе ван цивилно-друштвених система регламентирања, те су због тога у очима владајућег дискурса 'отпадници', односно 'јеретици'. Људи не планирају никакву револуцију, не спремају државни удар, већ се једино супротстављају жељама владара данашњег света, који теже да свет униформишу, те да у јавности буде дозвољено да се чује само њихово мишљење.”³⁴ У Европи две се побише се силе, а као жртве тога сукоба пале су неке од најзначајнијих вредности европског духа, историје и политике, такве вредности као што су слобода, једнакост, братство, право на слободну мисао и изражавање. Европа која такве вредности спремно жртвује, то није Европа светлог лика, то није амбијент који се мора поштовати и волети. Зато сада Европу светлога лика треба одлучно заштитити и одбранили.

Велике, светле идеје биле су добре и корисне док је Запад дефинисао своју политику разарања блока комунистичких земаља, привлачења малих народа и њиховог окупљања унутар Европске уније, уз јачање НАТО савеза и јединственог блока земаља обједињених западном идеологијом. Тако је постало очигледно да је данашња Европа никла на модернистичким и нихилистичким

---

³⁴ Франк Лисон, *Презирање сојсйвеној: О културолошкој самомржњи у Европи*, превео Никола Живковић, Информатика, Београд 2022, стр. 361–362.

темељима, она је испражњена од сваког теоцентричког наслеђа и од трагова оне мисли на којој је грађена историја људског рода многих векова и миленијума. Оваква, данашња Европа настала је у времену кризе теоцентричне и хомоцентричне слике света, а наместо ње се испостављају строго техничко-технолошке алтернативе које не могу донети ништа добро људском свету, па се катастрофички исходи појављују као неминовност. Уколико прихватимо једноставну чињеницу да Европа траје од културе Лепенског вира до наших дана, а то значи бар 10.000 година, онда у судару Светле, Божанске Европе и Тамне, Демонске Европе није тешко назрети куда ће ићи исходи тога сукоба. Светла Европа је теоцентрична и антропоцентрична, демократска и хришћанска култура, а Тамна Европа је техноцентрична и инжењерска, политократска, тоталитарна и нихилистичка култура. Те две Европе имају сасвим различита виђења могућег развоја читавог европског хоризонта: Тамна Европа је дискретно, скривено тоталитарна и расистичка, она пориче право народа и појединаца на њихове идентитете, па настоји да уништи свако аутентично биће које се не уклапа у систем у којем посебни и појединачни ентитети постоје искључиво зарад чисте владавине моћи и профита. Светла Европа је декларативно демократска, она поштује специфичности народа, поштује појединце и њихове особености, али није спремна да учини било шта за одбрану сопственог бића и одговарајућих уверења. Уз то, у амбијенту у којем се зна да фашистичке и нацистичке творевине нису у правном смислу прихватљиве, али да су њихови циљеви пожељни за највеће и наутицајније европске народе, створена су и у будућности се све јасније издвајају два супротстављена, противуречна лица Европе: Светла Европа као хумана, а Тамна Европа као постхумана Европа.

Ова два лица Европе део су истога лика, она постоје и делују у заједници, али и у сталним тензијама, понекад и отвореним сукобима: понекад је јача једна, понекад друга, али се одлуке превише често доносе на темељу крајње прагматичних оцена о томе шта је од интереса за Европу а шта није. Тако се испостављају супротности између становишта које истичу Светли лик Европе, снагу јавно прокламованих идеја и начела, носиоца идеја слободе, братства и једнакости, заједницу која у дубинама својих поставки садржи светли лик Богочовека и његову тежњу ка највишим вредностима која човека усмеравају ка Богу и уздижу га у развојном току ка висинама које испоставља Бог. Насупрот томе истиче се Тамни лик Европе тајних политика и војно-полицијских структура, Европа коју предводи НАТО и све службе за производњу криза широм света, Европу која је са лакоћом одредила огромне делове

човечанства за „ђубриште историје” на којем је све допуштено и на којем и највеће вредности могу да се прогласе за превазиђене феномене и за нешто што треба да буде бачено, спаљено и претворено у прах праха. Између два лика Европе бије се страшна битка до истребљења, па уместо да ово одмеравање води ка међусобном обогаћењу и воздизању на лествици хуманитета, испоставља се антитетичка поставка: на једној, светлој страни јесте идеја очувања и даља изградња света вредности, а на другој јесте идеја о обезвређивању свих вредности, укључујући и оне вредности које су вековима и миленијумима представљали духовни темељ свеколиког човековог опстанка. То јесте битка између онога што чува живот и онога што живот руинира и коначно уништава: то је битка између Смыслености и нихилизма, између Светла и таме, Достојанственог опстанка и извесности нестајања.

Песнички обилавају њисци бојовима мили

А шта у свему томе може да учини човек вољан да се разабере у плетиву које одлучује о судбини света и космоса, човек који би да сачува достојанство људске заједнице којој припада, али и да сачува достојанство сопственог књижевног послања? Шта да ради човек који не пристаје тако лако да се свет подели: да с једне стране буде круг повлашћених људи који контролишу токове капитала и организују своју заједницу по начелима потрошачког раја, а с друге да буду читави социјални слојеви, државе, делови човечанства и кугле земаљске који су смештени усред „ђубришта историје”? Шта да ради човек који нема тако миран желудац да свари све поступке и системско, државно насиље над сопственим становништвом или над другим државама у оквиру политичког амбијента који самохвално себе назива демократским и либералним политичким системом? Шта да ради човек који сматра да је организовање кризних жаришта и ратних операција широм света, са сталном претњом избијања светскога рата, политички, морално и хуманистички неприхватљив чин? Шта, уз то, да ради човек који није спреман да прихвати лаконско, емпиријски лакомислено и духовно-историјски недорасло објашњење како политика не почива на начелима, нити на моралу, нити на хуманизму, нити на духовности, нити на историјској одговорности? Ако не почива на неком општеприхватљивом вредносном поретку и на некаквим релативно трајним начелима, чему уопште политика која се, ето, на наше очи претвара у истинско ментално бунило, у моралну каљугу, у пијачно цељкање око вредности производа чију цену одређује само једна, најјача страна у политичком дијалогу? Ако је све то тако,

зар се може очекивати да би људи уопште задржали потребу да се појављују као неопходни чиниоци демократског поретка, као учесници друштвене и политичке заједнице, и таквим процесима дају какав-такав легитимитет? Шта, дакле, да ради частан човек који не пристаје да живи на начин који му одузима не само часност, него и истину, правду и лепоту човековог трајања.

Такав човек мора да обделава неке своје вртове, он мора да ради, да ствара, да пише и да изговара понешто од онога што његова осетљива, стваралачка нерватура опажа, разумева, тумачи и вербализује. Такав човек, а Петер Хандке је управо такав, мора да не пристане на стварност поремећених улога, он мора да одбије све понуђене фигуре које се чине друштвено и цивилизовано прихватљивим, али које од човека захтевају да буде слеп поред очију, глув поред ушију, луд поред памети, бедаст поред знања, битанга поред свеколиког морала до којег држи. Хандке је човек, писац, стваралац, естетa који је одбио да игра улоге које су му намењене уколико одиста жели да буде сматран успешним човеком, писцем, ствараоцем, естетом. Хандке је одлучно рекао да не жели да буде глумац чије глуматање на тричаве теме треба да буде проглашено за важан друштвени догађај, а бављење фантомским приказивањима и привидима сматрано изградњом озбиљне слике света. Он је, дакле, један од оних осетљивих који не може мирно да прихвати шта се све ради у име благостања и профитног просперитета Запада; то што му је неприхватљиво, он не анализира политиколошки, геополитички, него све то посматра чисто уметнички, песнички, књижевно. Тако се он суочава са светом који је сав сачињен од пролазних и трошних ствари, са светом који се олако, и сам, претвара у ђубриште, а на њему све постаје дозвољено. На тај начин он непрестано указује на наличје Запада, на страхоте његове идеологије, а поготово на политичке, војне, економске и конспиролошке облике делатности. Хандке је показао како се не мора и не сме пристати на оно што друштвене конвенције и тзв. политичка коректност намећу као једино исправан, конформистички пожељан и друштвено прихватљив начин понашања. Он тихо, али сасвим разговетно каже: побуни се, не пристај на лажи и присилу, реци шта осећаш и како доживљаваш свет, јер ти имаш право да одбијеш присилни животни театар и имаш право да настојиш да будеш аутентичан и свој!

Један је Петер Хандке!

Кад се песнички, књижевни, стваралачки дух судари са економским, профитним духом, ту ни разумевања ни милости нема и не може бити. Таквих судара је било много током историје човечанства, а они су често веома изразито персонализовани, као на

пример што је био судар Николе Тесле и Томаса Едисона: овај први опседнут је иновацијом, изумом, стваралачком енергијом самом по себи; овај други разматра превасходно како би се изум могао пласирати на тржиште и како би могао донети добар и поуздан профит. Петер Хандке је одлучно стао на страну инвенције и чисте креације, њега токови капитала не занимају примарно, иако је он јасно показао да уме да зарађује новац – али он то чини сматрајући да су суштинске вредности у самом бићу човеком а не у његовом материјалном еквиваленту. Насупрот Хандкеу, стао је огромни део културног система Запада, онај део који сматра да по сваку цену треба да брани ефикасне токове капитала као једину прихватљиву поставку човековог света и човекових вредности: таква групација људи не може да разуме стваралачка и песничка, књижевна и уметничка трагања некаквог усамљеног, својој мисији посвећеног човека, чак ни једног Хандкеа који је доказао да уме да плива и по таласима система које намећу управо те групације. Хандкеу је суштински стало до истине, правде, лепоте, док кључни чиниоци културалног система Запада јасно показују да пред токовима капитала никакве друге вредности не могу и не смеју да се испоставе као алтернатива. Но, капитализам је вешт, отворен и динамичан, па ће се пре или касније отворити могући други и другачији путеви: када капитал буде нашао златни пут којим Хандке може поново јавно бити признат као изузетно јак чинилац овог материјалистички оријентисаног културалног система, он ће поново отворити свој повлашћени простор за великог писца. Због вредности које је Хандке све ове године бранио, због важности истине, правде и лепоте, јако је важно да се он у систем врати као победник а не као поражен, или с насиљем олако помирен стваралац.

Зато кажем: један је Петер Хандке!

Он је један, јер је овај свет дубоко и моћно осетио својим уметничким, песничким инстинктом, а онда је те увиде дуго проверавао емпиријски, настојећи да утврди је ли оно што му се указује истина или је све то обмана и лаж. А проверавајући све то, дошао је непобитно до увида да је истина не само то што му се приказало него и много тога другог што сведочи колико је овај земаљски простор постао место на којем врве лажи, измишљотине и привиди, те да истина у таквом свету више не пребива. Истина је све оно што се човеку даје милошћу која помаже да се распетљамо тајновитих чворова од којих је сачињена основа овог, секуларног света: када нешто бар на тренутак разазнамо, кад тек назремо понешто кроз копрену свих привида, ето то је истина! Њу човек не може да открије, па да је трајно запоседне: он њу увек изнова, кроз муку и зној, кроз трагања и заносе, мора да сања, вазноси унутрашњом

ватром, открива као мистички доживљај и преноси га људима као драгоценост од које и за коју се живи, а коју вреди упорно преводити у низове рационалних објашњења и коментара! Због тога су кључни, превасходно рационални мислиоци нашег времена сасвим изгубили живце с таквим, неухватљивим појмом од којег се не може направити никакав озбиљни, колико интелектуални толико материјални профит, па је најприкладније решење то да се читав овај свет прогласи светом постистине, постметафизике и постхуманитета! Дошло је, дакле, време када Европа више не зна шта да чини са истином јер напитализам као европски производ не може више да је експлоатише, а и не зна како то да чини.

Ван сваке сумње, најтемељније упориште за своје визије и открића није Хандке могао наћи у доминантној мисли времена у којем живимо. Није Хандкеова визија света од овога времена: она је једна од лепих, па и најлепших прилика – спортски речено – шанси које се указују за овај свет, али та шанса није производ овога света него је пре гест против овога света. Упориште је Хандке пре могао наћи у временима која су имала дубинског разумевања за постојање богова, или Једног Тројичног Бога, Онога који нас људе, заблуделе по заматним ширинама овог примамљивог, али варљивог и лажног света, непрестано спасава од блиставих тричавости које ће нас усмерити тамо где души човековој неће бити спаса. И у најцењенијој мисли нашега времена тешко ћемо наћи нешто по душу спасоносно, па је зато секуларним заносима такве мисли много лакше да сам појам људске Душе, па и појам Човека и Бога, прогласи ништавним, чистим измишљотинама без реалне основе. И с таквим прогласима човек ће одиста и погубити све реалне оквире сопственога бића, и све креативне изворе који одлажу коначну Апокалипсу и чине Спасење још увек могућим.

Истинско упориште за своје чинове могао је пронаћи Хандке пре свега у Духу чистог песништва, а тиме и у Светоме Духу који се чува на овоме свету од тренутка објаве богова и Тројичног Бога, а трајаће све док у људима буде снаге да сопствени свет сачувају од коначног есхатолошког, апокалиптичког посрнућа. Због тога је у правим, истинским, чистим песницима немачки писац могао наћи аутентичну подршку за своја прозирања света и века. Следећу своје заносе и назирања, могао је Хандке да се присећа спасоносних стихова Фридриха Хелдерлина из његове песме „Патмос”.³⁵ Та песма почиње брилијантном једноставношћу и снагом

---

³⁵ Фридрих Хелдерлин, *Хлеб и вино*, избор Бранимир Живојиновић, превод цитиране песме Иван В. Лалић, Српска књижевна задруга, Београд 1993, стр. 208–215.

стихова: „Близ је / и тешко докучив Бог. / Али где је опасност / расте и спасоносно.”, а завршава се величанственим духовним налогом који означава нужност одбране духовности света јер је то једини начин да свет опстане: „Служили смо мајци земљи, / а недавно и светлу сунца служили смо, / не знајући то; ал Отац, / који над свима влада, воли / највише да о чврстоме слову / старамо се, а добро тумачимо / постојеће”. Песници су, дакле, тумачи древних истина које се, увек изнова, с непрекидно обнављаном свежином света исказују као моћне, ненадмашне силнице човековог опстанка. Хандке је такав један писац који управо песнички обитава на овом свету, а такав начин постојања је извор његове чудесне снаге коју испољава. Сам Хандке није песник, он није стихом освојио овај свет, али јесте песничким начином живота и песничком одговорношћу пред језиком, пред светом и пред Вишњим Силама. Али о тој високој мери одговорности пред оваквим метафизичким силама он, дакако, не сме да говори у овом језивом, хладном, секуларном свету који је завладао западном хемисфером. Зато је Хандке мистик без декларисаног метафизичког средишта, он је секуларни, песнички мистик који се не изражава песничким формама него песнички дух чува у свом особеном, прозном, есејистичком, приповедном и романескном дискурсу. Он у прозној форми чува песнички дух, јер је тај дух спасоносан, али аутор добро зна да ако данас песнички дух чувамо у његовој изворној, песничкој и стихованој форми, тај дух ће са лакоћом бити одбачен као нешто архаично, традиционално и истрошено. Хандке пише прозу јер је прозорљиво сагледао како се једино тако може сачувати песничко обитавање човека на овом свету.³⁶ Хандкеов неспоразум са културалним системом Запада природна је последица његовог настојања да очува песнички дух, макар и у прозној форми, а све то у једном друштву које се песништва одрекло, које се одрекло и духа, готово се одрекло Светог Духа, а наместо свих тих вредности

³⁶ Недвосмислену подршку таквим Хандкеовим, и хандкеовским, настојањима могу да пруже највиши креативни духови прошлости, попут песника Фридриха Хелдерлина који је, говорећи о посебном стању насталом „када је песник једном завладао духом, када је осетио и усвојио заједничку душу”, сагледао и круг додатних проблема када је песник „увидео да неизбежни сукоб настаје између најисконскијег захтева духа, који упућује на заједничност и сложну исто-временост свих делова, и другог захтева који му налаже да изиђе из себе, а у неком лепом напретку и смени да се у себи и у другима репродукује, те да га тај сукоб држи и носи на путу ка остварењу” (Фридрих Хелдерлин, *Нацрти из њоеишке*, приредио и превео Јовица Аћин, Братство-јединство, Нови сад 1990, стр. 52). Сасвим у складу с овим Хелдерлиновим поетичким пројекцијама, Хандке је добро осетио зов исконског песничког духа, а потом је следио пут изласка из себе, да би коначно остварење постигао уравнотежењем тих сукобљених, супротних порива.

успоставило је превасходно новац као темељну људску вредност. У условима изразите доминације Тамне, Ноћне Европе, Хандке брани лик Светла, Сунчеве Европе: његов подвиг стога мора бити кажњен, бар са становишта носиоца оне мрачне, делатне слике света. Коначни исход, међутим, не може се у овом тренутку знати: сада можемо знати само то да – биће борба непрестана!

Охрабрење Хандкеу, али и свим носиоцима светлости у данашњој ситуацији глобалистичког мрака, могао би у сваком погледу пружати драгоцен Хелдерлин који, у песми „Као када на празник...“³⁷, вели да су песници испуњени светлошћу као што се Природа буди са свитањем сунца, а то светлосно начело указује човеку да увек, без престанка, „надахнуће свестваралачко / осећа себе снова“. Песник је ту на великом задатку у домену језика, као што и ратар хрли својим пословима на њиви, у домену животне прагматике: обе ове фигуре имају посебну улогу да дубоко осмишљавају опстанак човека на овом свету, а о томе на свој начин брину и сами богови. Зато кад богови ударају муњама и громовима по изабраним предметима овога света, они неће поштедети песнике, али ће учинити да то правим песницима неће бити казна и уништење него јачање Духа који треба да доведе до високих домета: „Песмом веје њихов дух / када из сунца дана и топле земље она / израста, и олуја ваздушних, и других / које сазрелије у дубинама времена / и смислом пуније и разазнатљивије нам / ходе између неба и земље и сред народа“. То песничко ходање „између неба и земље“, али и „сред народа“, то је оно специфично што се не да објаснити нормама овога света, али што свакој песниковој речи, мисли и доживљају дају додатну снагу, много већу од људских размера какве би живи човек у себи могао однеговати: „То су мисли заједничког духа / што мирно се у души песника доврше, / да она згођена нагло, бесконачном / давно већ знана, од сећања уздрхти, / и песма, плод у љубави зачет, / светим зраком ужежен, богова и људи дело, / посрећи се, обоје да посведочи“.

Тако крупне, космички обавезујуће задатке не може да обави макар какав песник, то може бити само песник са божанским послањем и са одговорношћу пред људима, а таквим је себе Петер Хандке временом градио и уздизао. И као да му је о томе налоге давао управо Хелдерлин, посебно оним брилијантним стиховима: „И зато сада небеску ватру пију / без опасности синови земље. / Но нама је дано, о песници, открите главе / под олујама божјим да стојимо, / и муњу Очеви саму, сопственом руком / хватамо, и

---

³⁷ Фридрих Хелдерлин, нав. дело, песму превео Иван В. Лалић, стр. 171–173.

народу пружамо / песмом заогрнут небески дар. / Јер само нека чиста смо срца, / као деца, и невине нек су нам руке, // и чиста Оче-ва муња неће да опрљи, / а срце, дубоко потресено, сапатничко / патњама јачег, у олујама божјим што се руше / с висина кад Он се ближи, остаје чврсто”. У светском песништву без премца, Хелдерлинова поетичка и метафизичка песма „Као када на празник...” указала је на путеве не само опстанка песништва него и опстанка човека и Бога, јер само у јединству, у обједињеном Светом Духу тај опстанак може исказати свеколико своје богатство и моћ. Такав божански пев моћно је обележио Хелдерлин, а он је обавезао свакога ко искрено, посвећено и одговорно посеже за песничком речју.

На самом крају своје песме „Патмос”, стихом: „Томе следи немачки пев”, Хелдерлин ће, као налог немачким песницима, назначити путању која би могла, или би требало да обавезује оне који дубоко осећају Дух истинског, непатвореног песништва. У песми „Мајна”³⁸ као да се ова идеја немачког пева додатно тумачи. Ту Хелдерлин описује страст за путовањем по „живој Земљи”, посебно љубав ка Грчкој, па конститутише фигуру „безавичајног певача”, који по туђини тражи земљу слободну да му буде отаџбина, али на свим тим путовањима о којима сања (Атина, Јонска острва и др.), он је увек пун сећања на своју лепу реку Мајну:

до вас ће можда, острва, доћи још
безавичајни певач; јер мора он
да лута по туђини, земља
слободна, на жалост, мора да му

ко отаџбина служи, догод је жив,
а када умре – али ја никада
заборавити нећу твоје
обале пресећне, лепа Мајно!

Драмска напетост и страсни вербални изливи лирског субјекта које препознајемо у стиху обележеном веома успешним анаколутом („а када умре – али ја никада”), снажно је именовало онај најплеменитији део немачког песничког пева, оног певања и мишљења које на уму увек има како оно универзално тако и оно локално што песнике опседа и до највиших домета узноси. По много чему Петер Хандке себе води кроз свет и књижевност по моделу који намеће оваква, хелдерлиновска идеја „безавичајног певача”, песника који

³⁸ Фридрих Хелдерлин, нав. дело, песму превео Бранимир Живојиновић, стр. 57–58.

из свог завичајног амбијента бежи тражећи слободу, њу налази на неким другим, далеким местима, али никада не заборавља одакле је, где му је, какав му је, и колико му је емотивно важан завичај. Тај Дух немачког пева снажно и моћно осећа мајстор прозног писма, Петер Хандке, који је својим песничким сензибилитетом кренуо у сусрет романима, повестима, стиховима и драмама које је исписао. У том сусретању, он је створио песнички зачудно, импресивно дело романсијера, приповедача, путописца, есејисте и писца широке, жанровски хибридне, текстуалне разуђености.

Рекох, а надам се да је из овог образложења јасно зашто то рекох: у књижевности, један је једини Петер Хандке!

Иван Негришорац / Др Драган М. Станић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
stanicnegrisorac@gmail.com